

Basiseducatie - Leergebied MO

Leerplan

MO - Mobiliteit

Goedkeuringscode
2013/823/6/D

Indieningdatum

2013 01 31

Leerplancommissie MO

Annelies De Pelsemaeker (CBE Brussel)
Aram De Ryck (CBE Zuid-Oost-Vlaanderen)
Boudewijn Goos (CBE Mechelen)
Dalie Degroote (CBE Kortrijk-Roeselare)
Dorothee Couckhuys (CBE Brugge-Oostende-Westhoek)
Els Denissen (CBE Antwerpen)
Hilde Lemmens (CBE Limburg-Midden-Noord)
Jan Schuermans (CBE Kempen)
Katty De Neef (CBE Halle-Vilvoorde)
Lode Palmers (CBE Limburg-Zuid)
Luc Bogaerts (Stuurgroep VO, redacteur)
Lut Van Kerkhove (CBE Waas & Dender)
Marcel Kerff (CBE Leuven-Hageland)
Mieke Coulembier (Federatie Centra voor Basiseducatie, voorzitter)
Pascale Hoelebrandt (CBE Gent-Meetjesland-Leieland)

Werkten ook mee aan de leerplannen MO

An Bistmans, Anita Dejongh, Ann Peeters, Annick Vangenechten, Anouk Verstraeten, Barbara Bijmens, Bruno Casier, Diane Dekeyzer, Dominique Snoeckx, Els Cottens, Erika Schoonjans, Gert Van Walle, Giti Van Hoorick, Greet Vanbeneden, Griet Caes, Heidi Thijs, Hilde Broekx, Hilde Mestdag, Hilde Vandebek, Inge Swartenbroeckx, Isabel Sey, Ismaël Bourgeois, Jana Mermuys, Jan-Willem Raes, Jasmien Nemegeer, Kaat Verheeke, Karina Spiessens, Kim Verrijssen, Koen Lemaire, Leen Desmedt, Lies Van Den Eynde, Lieve Vanwildemeersch, Luc Verhoeven, Marijn Declerck, Marijn Roumans, Marleen Baeten, Marthe Braeckers, Martine Evers, Martine Meesens, Mia Cabooter, Mien Schoors, Nathalie Ruymbeke, Nele Donné, Nele Van Wesemael, Pieter Nuytten, Riete Neuckermans, Siti Van Hoorick, Sofie Van Vaerenbergh, Sofie Van Den Schoor, Stefan Paredis, Stien Van Opstal, Tine Baert, Walter Defossez

Beste collega,

Voor je ligt het leerplan MO-MOBILITEIT: je handleiding om de doelen van het opleidingsprofiel waar te maken.

Dit leerplan bestaat uit drie delen: visie, aanpak en leerplandoelen met leeractiviteiten. Op verschillende plaatsen leggen we linken tussen de verschillende onderdelen van dit leerplan omdat ze steeds op de een of andere manier verbonden zijn met elkaar.

Het eerste deel van dit leerplan bespreekt de achterliggende **visie** voor deze opleiding.

In het tweede deel beschrijven we hoe je de opleiding het best kan **aanpakken**. We vertrekken vanuit de leervragen van de cursisten zelf en de context. Vervolgens staan we stil bij de principes van functioneel leren en differentiëren, als twee belangrijke didactische componenten in dit aanbod. Daarna is er aandacht voor sleuteldoelen en taalondersteuning. Als laatste is er in deel twee ruimte voor evalueren om cursisten op te volgen en als eindbeoordeling.

Deel drie concretiseert de **leerplandoelen** in voorbeelden van leeractiviteiten die geschikt zijn voor cursisten met verschillende leerperspectieven en binnen verschillende rollen die ze opnemen. Daarbij komen ook tips en didactische wenken om aan sleuteldoelen te werken.

We hopen je met dit leerplan zin te doen krijgen om deze opleiding aan te vatten. Over het leergebied maatschappijoriëntatie valt veel te vertellen: zoveel uiteenlopende leerinhouden, werkvormen, doelgroepen, nieuwe ontwikkelingen, ... Blijvende aandacht voor info en verkenning van de modules, begeleiding en bijscholing is dus zeker nodig. Experimenteer!

Veel succes!

De leerplancommissie

INHOUDSTAFEL

1.	Visie	5
1.1.	Agogisch project	5
1.2.	Geletterdheid	5
1.3.	Maatschappijoriëntatie.....	6
2.	Aanpak.....	8
2.1.	Programma samenstellen	8
2.1.1.	Modules van deze opleiding	8
2.1.2.	Verkorte modules	9
2.1.3.	Doelenkiezer MO.....	9
2.1.4.	Linken met andere opleidingen MO	9
2.1.5.	Combinaties met andere leergebieden	10
2.1.6.	Leertrajectbegeleiding en doorstroom	10
2.2.	Leeromgeving.....	11
2.2.1.	Samenwerking met een partnerorganisatie	11
2.2.2.	Materiële voorwaarden	12
2.3.	Cursist centraal	12
2.3.1.	Leervragen verzamelen.....	12
2.3.2.	Beginsituatie inschatten.....	13
2.3.3.	Rekening houden met specifieke noden.....	13
2.4.	Functioneel leren.....	14
2.5.	Cyclisch leren	16
2.6.	Differentiëren.....	16
2.6.1.	Verwachtingen.....	17
2.6.2.	Opdrachten	17
2.6.3.	Ondersteuning.....	18
2.7.	Sleuteldoelen.....	18
2.8.	Evalueren	19
2.8.1.	Cursisten opvolgen.....	20
2.8.2.	Eindbeoordeling	21
3.	Leerplandoelen	22
3.1.	Voorbeelden van leeractiviteiten.....	22
3.2.	Hoe omgaan met de leeractiviteiten?	22
4.	Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen.....	24
4.1.	Duurzame samenleving (M BE G 094).....	24
4.2.	Slim op weg (M BE G 096).....	32
4.3.	Kaart (M BE G 097)	36
4.4.	Rijbewijs (M BE 098).....	41
5.	Bijlagen.....	46
5.1.	Bijlage 1: Overzicht modules en opleidingen.....	46
5.2.	Bijlage 2: Sleuteldoelen	49
5.3.	Bijlage 3: Opleidingsprofiel	51

1. Visie

In een maatschappij die steeds meer gekenmerkt wordt door een toenemende kloof tussen hoog- en laaggeschoolden, willen de centra voor basiseducatie geletterdheid verhogen via onderwijs en vorming. Dat is onze missie¹. In wat volgt gaan we eerst in op het agogisch project van de basiseducatie, wat geletterdheid betekent voor het leergebied maatschappijoriëntatie, wat specifiek is voor het leergebied maatschappijoriëntatie en ook voor deze opleiding.

1.1. Agogisch project

Het agogisch project van de basiseducatie² stelt de cursist centraal. We hebben daarbij niet enkel oog voor de cursist als lerende, maar ook als persoon. We houden dus rekening met (leer)vaardigheden, leerstijlen, achtergrondkenmerken, persoonskenmerken en motivatie van de cursist. De zorg voor de cursist staat voorop en we doen inspanningen om die cursisten te bereiken die het meest baat hebben bij een aanbod. Vaak werken we daarom samen met partnerorganisaties die deze moeilijk bereikbare groepen reeds bereiken.

De cursist als lerende is belangrijk: de interesses, rollen en perspectieven van de cursisten vormen het uitgangspunt voor het ontwerpen van de opleidingen maatschappijoriëntatie. Inhouden die cursisten als zinvolle combinaties ervaren, zijn gebundeld. Eens de cursist gekozen heeft om een module of een opleiding te volgen in dit leergebied, vormen zijn leervragen het uitgangspunt. Elke module is steeds anders: we passen ons aan aan de cursist, de groep en de leeromgeving. We zetten in op het uitbouwen van gepersonaliseerde leertrajecten en versterken de cursisten via leren:

- We vertrekken vanuit de verscheidenheid van onze cursisten
- We creëren condities die 'leren' bij de cursist mogelijk maken
- We zetten maximaal in op functioneel en ervaringsgericht leren
- We benutten de kracht van groepsleren en van individueel leren
- We maken de cursist bewust van de eigen competenties tijdens het leerproces
- We benutten de inbreng van de cursist maximaal in het leerproces
- We werken aan leerplezier en creëren succeservaringen
- We ondersteunen leren via trajectbegeleiding van de cursist
- We zorgen actief voor doorstroom van cursisten naar interne en externe (opleidings)trajecten

Deze uitgangspunten lopen als rode draad door dit leerplan.

1.2. Geletterdheid

De opleidingen van de basiseducatie dragen bij aan het verhogen van de geletterdheid³ in Vlaanderen en het realiseren van doelstellingen van het Strategisch Plan Geletterdheid 2012-2016. Dit geldt zeker voor de opleidingen van het leergebied maatschappijoriëntatie want geletterdheid heeft ook te maken met leercompetenties en sociale en burgerschapscompetenties.⁴

De centra voor basiseducatie omschrijven geletterdheid zo⁵:

¹ Zie: www.basiseducatie.be/missie-en-visie-van-de-sector-basiseducatie-0

² Zie: www.basiseducatie.be/missie-en-visie-van-de-sector-basiseducatie-0

³ Memorie van toelichting decreet volwassenenonderwijs van 15/06/2007, p. 21.

⁴ Nota van de Vlaamse Regering bij het Strategisch Plan Geletterdheid 2012-2016 (goedgekeurd op 14/12/2012), p. 6.

⁵ Zie: www.basiseducatie.be/geletterdheid-een-ruim-begrip

1. Visie

Geletterdheid is de competentie om informatie te verwerven, te verwerken en gericht te gebruiken. Dit betekent met taal, cijfers en grafische gegevens kunnen omgaan en gebruik kunnen maken van ICT. Geletterd zijn is belangrijk om zelfstandig te functioneren en te participeren in de samenleving en om zich persoonlijk te kunnen ontwikkelen.

Geletterdheid zijn is meer dan kunnen lezen, schrijven en rekenen. Het gaat immers om informatie verwerven, verwerken en gericht gebruiken. De meeste opleidingen maatschappijoriëntatie vertrekken vanuit een concrete inhoud: *Communicatie, Gezondheid, Mobiliteit, Huishouding, Techniek, Actualiteit en geschiedenis, Cultuur en Rechten en plichten*. Vanuit hun interesses of rol(len) in de samenleving kiezen cursisten een opleiding. Bij elk van deze inhoud is het de bedoeling dat cursisten met de informatie over dat thema leren omgaan. Om dat te bereiken werken we aan de basiskennis, -vaardigheden en attitudes die met dat thema te maken hebben. Het ondersteunen van lezen, schrijven en rekenen en andere competenties die nodig zijn om met informatie te kunnen omgaan is vanzelfsprekend aanwezig in elk van de opleidingen.

Daarnaast zijn er ook opleidingen die als uitgangspunt de drie perspectieven hebben: *Levenslang en levensbreed leren* en *Doorstroom* (educatief perspectief), *Samen leven* (maatschappelijk perspectief) en *Werk* (professioneel perspectief). Het doel van geletterdheid is namelijk: kunnen functioneren en participeren in de samenleving en zich persoonlijk kunnen ontplooiën. Daar wordt zeker aan gewerkt in het leergebied maatschappijoriëntatie. Ten slotte is er nog de opleiding *Omgaan met veranderingen*. Deze opleiding is er voor cursisten die zelf een verandering willen initiëren in hun leven of die willen bijblijven in een steeds sneller veranderende maatschappij. Wie voldoende geletterd is, is klaar voor de uitdagingen van de toekomst.

De opleidingen maatschappijoriëntatie kunnen cursisten aanzetten om andere opleidingen aan te vatten omdat ze zin krijgen in leren. Het is belangrijk op te merken dat de hervorming van het leergebied maatschappijoriëntatie ook tot doel had het leergebied te flexibiliseren. Deze flexibilisering moet er onder meer voor zorgen dat cursisten maatschappijoriëntatie gemakkelijker kunnen combineren met opleidingen taal, wiskunde of ICT. Om te kunnen functioneren in de maatschappij is het immers ook belangrijk met taal, wiskunde en ICT gepast te kunnen omgaan.

1.3. Maatschappijoriëntatie

De opleidingen maatschappijoriëntatie komen tegemoet aan zowel individuele vragen van cursisten als aan maatschappelijke verwachtingen die aan de doelgroep van basiseducatie gesteld worden. Dit leergebied biedt heel wat mogelijkheden om cursisten wegwijs te maken in de maatschappij. Daarbij wordt ermee rekening gehouden dat cursisten volop deel uitmaken van die maatschappij en al een schat aan vaardigheden, ervaringen en informatie bezitten. De opleidingen maatschappijoriëntatie bieden cursisten handvatten aan om hun sociale kennis en vaardigheden te versterken, uit te diepen en uit te breiden. Het gaat dan over alle competenties die nodig zijn om mee te zijn, bij te blijven en in de maatschappij te kunnen doen wat nodig is voor zichzelf en anderen.

De **opleiding Mobiliteit** behandelt leervragen rond mobiliteit en verkeer in het algemeen, openbaar vervoer, kaartlezen, veiligheid en duurzaamheid. Twee modules vormen de kern van de opleiding. Het gaat ten eerste over de module **Slim op weg**. Deze module gaat over verschillende vervoersmiddelen, openbaar vervoer, verkeersregels en rekening houden met andere weggebruikers. De tweede kernmodule is de module **Kaart**. In deze module oefenen cursisten met allerlei kaarten en plattegronden. Ook digitale hulpmiddelen om een bestemming te bereiken worden behandeld. Naast de twee kernmodules kiest de cursist tussen twee modules: **Duurzame samenleving** of **Rijbewijs**. Waar de tweede module zich expliciet richt naar cursisten die zich willen voorbereiden op het afleggen van theoretisch rijexamen, richt de eerste module zich veeleer

op cursisten ofwel het theoretisch rijbewijs reeds bezitten of dit perspectief niet hebben. Beide opties zijn evenwaardig omdat het doel van de opleiding zich efficiënt verplaatsen is. Of dit al dan niet met de eigen wagen gebeurt, maakt geen verschil. Beide keuzemodules leiden samen met de twee basismodules naar het certificaat van de opleiding.

2. Aanpak

2.1. Programma samenstellen

Het aanbod maatschappijoriëntatie zal steeds organisatorisch en inhoudelijk variatie vertonen afhankelijk van de cursisten, de leeromgeving en de visie van het centrum. Soms zal een module apart ingericht worden in het centrum of bij een partnerorganisatie. In andere gevallen is het mogelijk meerdere modules parallel of geïntegreerd aan te bieden. Modules die na elkaar komen, kunnen zorgen voor meer structuur en duidelijkheid. Modules die naast elkaar lopen geven wellicht meer ruimte om in te spelen op wat er gebeurt in de loop van de cursus. Afhankelijk van de intensiteit van het aanbod kunnen meerdere modules per semester of schooljaar ingericht worden. Eén module is voor zwakkere cursisten echter zelden genoeg om stappen te zetten in leren. De **leerlijn** doorheen een module en over de modules heen wordt uitgestippeld in functie van de cursisten.

Dit leerplan is zo opgevat dat alle organisatorische mogelijkheden open blijven. Bij alle modules van deze opleiding heeft de leerplancommissie verschillende voorbeelden van leeractiviteiten uitgewerkt die het toelaten flexibel en geïntegreerd met de leerplandoelen⁶ om te springen. We voorzien geen volgorde in modules en drukken geen voorkeuren uit. Het is echt aan het centrum te beslissen wat ingericht wordt. Indien mogelijk worden hierin ook de **cursisten betrokken**. Dit kan enkel wanneer de cursisten vooraf gekend zijn. Wanneer een module ingericht wordt, is het aangewezen de keuze mee te laten bepalen door de cursisten, bijvoorbeeld via een voorkeurenbevraging.

2.1.1. Modules van deze opleiding

Het komt erop aan die modules te selecteren die het best passen bij de cursisten. Hieronder geven we van elke module de inhoud weer en geven we voorbeelden van hoe je deze module kan inzetten.

In de module **Slim op weg** verwerft de cursist de competenties die nodig zijn om zich vlot en efficiënt te verplaatsen. Het gaat over op tijd op de juiste plaats geraken. De cursist denkt na over verschillende mogelijkheden van eigen en openbaar vervoer om zijn mobiliteit te verhogen. Er is oog voor gevaarlijke verkeerssituaties en veiligheid. Rekening houden met andere weggebruikers en verkeersregels in het algemeen horen dan ook thuis in deze module.

Voorbeelden:

- In een opleiding stadswacht
- Opfrissen rijbewijs

In de module **Kaart** oefent de cursist met diverse kaarten en plattegronden. Hij leert onder meer een route volgen aan de hand van een plattegrond. Daarnaast komen verschillende andere hulpmiddelen om een bestemming te bereiken aan bod. Bij het gebruiken van digitale kaarten en apparaten krijgt het werken met een beeldscherm gepaste aandacht. De cursist leert oog hebben voor pictogrammen en wegaanduidingen. De weg vragen kan ook een onderdeel van de module vormen.

Voorbeelden:

- Opleiding chauffeurs kringloopwinkel
- Sociaal tewerkstellingsproject, bijvoorbeeld groendienst
- Ontwikkelen van een mobiliteitsplan voor het eigen centrum

⁶ Zie 3. Leerplandoelen

In de module **Duurzame samenleving** leert de cursist duurzaamheidvraagstukken bespreken. Hij heeft niet alleen respect voor zijn omgeving, maar leert ook over de invloed van de mens op natuur en milieu. Om het thema **duurzaamheid** beter te begrijpen, gaat het daarnaast over politiek, economie, sociale thema's, armoede en technologie. De cursist gaat op zoek naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren. Hij denkt daarbij na over ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoer.

Voorbeelden:

- In combinatie met een module cultuur, of actualiteit of vrije tijd of voeding
- In het kader van omgaan met energie in het huishouden, het centrum, ...

De module **Rijbewijs** richt zich op cursisten die het theoretisch rijexamen willen afleggen. De cursist oefent verkeersregels en de vereiste theoretische kennis in. Daarnaast krijgt de cursist tips om zich voor te bereiden op het examen.

Voorbeelden:

- Op vraag van een stadsbestuur voor arbeiders
- Op vraag van OCMW voor anderstalige cliënten
- In combinatie met module *Leren leren 1*

2.1.2. Verkorte modules

Alle modules uit het leergebied maatschappijoriëntatie kunnen ook verkort ingericht worden. Modules van 30 lestijden worden dan gegeven in 15 lestijden, modules van 45 lestijden worden verkort tot 30 lestijden en modules van 60 lestijden omvatten dan 30 lestijden.

- Verkorte modules kunnen ingezet worden wanneer cursisten al in die mate over voorkennis beschikken dat ze niet meer de volledige moduleduur nodig hebben.
- Cursisten die niet slagen, kunnen in een verkorte tijd wat ze nog niet beheersen bijwerken.
- Wanneer modules gecombineerd worden binnen het aanbod van de basiseducatie is het niet altijd nodig de volledige moduleduur te voorzien.
- Vaak zijn verkorte modules ook geschikt in samenwerkingsverbanden.

Let op! Enkel de duur van de module is korter: ook in een verkorte module slagen cursisten enkel indien ze het geheel van eindtermen van de module in een voldoende mate beheersen.

2.1.3. Doelenkiezer MO⁷

Het leergebied maatschappijoriëntatie omvat heel wat modules en opleidingen. De doelenkiezer MO helpt je het overzicht te bewaren. Door de eindtermen aan te duiden waaraan je wil werken, wordt zichtbaar welke modules daarvoor geschikt kunnen zijn. Je kan via de doelenkiezer ook gemakkelijk het verband tussen modules zien: welke modules vormen samen een opleiding en welke eindtermen van bepaalde modules komen ook in andere modules terug. Op die manier kan de doelenkiezer ook suggesties opleveren om verschillende modules maatschappijoriëntatie te combineren. Er is immers geen reden om je te beperken tot de mogelijkheden binnen de opleiding.

2.1.4. Linken met andere opleidingen MO

De opleiding Mobiliteit voorziet een aantal dwarsverbindingen met andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie in de vorm van gemeenschappelijke modules⁸. Zo komt de module **Slim op weg** voor als keuzemodule in de opleiding Werk en de module **Kaart** is een module in de opleiding Doorstroom. De module **Duurzame samenleving** komt eveneens als keuzemodule voor in de opleidingen Gezondheid, Techniek, Actualiteit en geschiedenis en Omgaan met veranderingen. Deze bruggetjes zijn er om cursisten te stimuleren andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie aan te vatten en het verband tussen de verschillende opleidingen duidelijk te maken.

⁷ Doelenkiezer matrix MO: <http://www.stuurgroepvo.be/>

⁸ Zie bijlage 1. Overzicht modules en opleidingen

2. Aanpak

Al naargelang een module ingebed is in een opleiding kan de inhoudelijke concretisering van de leerplandoelen er anders uitzien. Dit heeft onder meer zijn weerslag op de keuze van de leeractiviteiten.

2.1.5. Combinaties met andere leergebieden

Taal

Een module uit deze opleiding zou parallel kunnen lopen met een module Nederlands, NT2 alfa of NT2. In de opleiding MO kan ondersteunend aan taal gewerkt worden, maar een specifieke module kan dit extra in de verf zetten. Er kan dan ook expliciet gewerkt worden aan Nederlandse taalvaardigheid.

- De cursus Rijbewijs besteedt veel aandacht aan het op een begrijpelijke en duidelijke manier uitleggen van de specifieke terminologie die gehanteerd wordt in de wegcode

Wiskunde

Het aanbod MO kan perfect aangevuld worden met een module wiskunde. Vooral een open module wiskunde biedt heel wat mogelijkheden. In 20, 40 of 60 lestijden werk je aan die wiskundedoelen die voor de cursistengroep relevant zijn en aansluiten bij de aangeboden module(s).

- In de cursus *Duurzame samenleving* leren cursisten grafieken begrijpen (i.v.m. bevolking en klimaat) en omgaan met procentberekening (energieverbruik, ecologische voetafdruk)
- In de cursus *Kaart en Slim op weg* afstand, tijd, schaal berekenen

ICT

De combinatie met een ICT-module kan interessant zijn. De module *ICT Start* en de module *Oefenen en leren met ICT* (beide 30 lestijden) liggen het meest voor de hand. Veel informatie over de inhoud van deze MO-opleiding is terug te vinden op het internet. Daarnaast biedt het internet vaak oefen- en leermogelijkheden die bij de individuele leervragen en -behoeften van de cursist aansluiten.

- In de modules *Slim op weg* en *Kaart* leren cursisten efficiënt omgaan met allerlei websites die op mobiliteit gericht zijn, van o.a. openbaar vervoer (De Lijn, NMBS), routeplanners (Google maps) en voor recreatief gebruik (online knooppuntensystemen)

2.1.6. Leertrajectbegeleiding en doorstroom

Vaak stellen we vast dat deelnemen aan een aanbod maatschappijoriëntatie cursisten stimuleert om deel te nemen aan andere cursussen van de centra voor basiseducatie. Het is belangrijk dat het centrum hier vooraf al even bij stil staat. Op welke manier kan je **doorstroom stimuleren**? Je kan zorgen voor een volgende module voor de hele groep of cursisten individueel toeleiden naar aanbod dat voor hen het meest geschikt is. Zie je doorstroom na het lopende aanbod of kan het (deels) parallel lopen? Hier zijn weer heel wat mogelijkheden. Er kan ook gedacht worden aan doorstroom naar aanbod buiten de basiseducatie. Een goede kennis van het aanbod in de buurt is hiervoor noodzakelijk.

- Opleidingen i.v.m. mobiliteit hebben vaak een zeer ondersteunende functie: op een efficiënte manier je eigen vervoer organiseren schept betere kansen voor tewerkstelling, het volgen van andere opleidingen en voor een kwalitatieve vrijetijdsbeleving. Daarom is het inbouwen van een (verkorte) module rond mobiliteit een absolute voorwaarde voor het vergroten van kansen en participatie van de cursisten.

2.2. Leeromgeving

Het spreekt voor zich dat in een opleiding maatschappijoriëntatie al het mogelijke gedaan wordt om de buitenwereld zo veel mogelijk binnen te brengen in de lessen en omgekeerd zo veel mogelijk activiteiten buiten de muren van het centrum te ondernemen.

Het lokaal waar de lessen doorgaan is bij voorkeur niet de enige plaats waar de lesgever basiseducatie en de cursistengroep vertoeven. Het is net de bedoeling alle **uitdagende elementen** te benutten: zijn er in de buurt organisaties of diensten interessant om te bezoeken of uit te nodigen. Kan je gebruik maken van een pc-klas of een bibliotheek? Gaan er evenementen door waaraan je het aanbod kan ophangen? Als je met experts of gidsen werkt, spreek dan vooraf goed af wat jij en de cursisten verwachten zodat deze persoon zich optimaal kan voorbereiden.

Sommige leeractiviteiten kan je ophangen aan een bepaald moment, andere zijn minder tijdsgebonden. Hou bij het plannen van je lessen de mogelijkheid open in te spelen op de **actualiteit**. Gebruik maken van nieuwsbeelden, populaire tv-programma's, documentaires, ... maken de bijeenkomsten niet alleen aangename en afwisselend, ze maken wat geleerd wordt levensecht en gemakkelijker om te leren. Denk ook aan gedrukt materiaal: teksten, figuren en grafieken, tekeningen en foto's, ... Ondersteun de cursisten in het omgaan hiermee:

- Leer cursisten eerst naar de bladspiegel kijken
- Bouw het invullen van een formulier op van weinig naar veel informatie
- Sta stil bij de opbouw van een tabel of een grafiek
- Voorspel aan de hand van de illustraties waarover een tekst kan gaan
- Vraag aan de cursisten wat sommige pictogrammen betekenen; laat hen zelf eens tekenen

Voor verschillende cursisten kan het fijn zijn om met de **Wablieft**, de krant in duidelijke taal, aan de slag te gaan. Je kan ook met de kleine Wablieft werken of met de digitale versie. Op de website⁹ is er bovendien een meeleesfunctie! We moedigen je aan om **ICT** zoveel mogelijk te **integreren** in je lessen. Het is niet nodig erg spectaculaire toepassingen te verzinnen. Maar eens iets opzoeken op internet zorgt ook weer voor afwisseling en tegelijkertijd maken de cursisten kennis met ICT.

2.2.1. Samenwerking met een partnerorganisatie

De opleiding inrichten in samenwerking met een partnerorganisatie biedt extra mogelijkheden. Overleg over visie en aanpak is belangrijk voor de gezamenlijke uitbouw van het aanbod. Een wisselwerking en afstemming met de partnerorganisatie zorgt voor een echt **geïntegreerd programma**. Bij het begin van de samenwerking is het dus nodig uit te klaren wat precies verwacht wordt van het aanbod basiseducatie en op basis daarvan geschikte modules te selecteren.

Het is belangrijk dat het **engagement** van de partnerorganisaties zich ook vertaalt in werktijd en mogelijkheden voor de betrokkenen om de samenwerking te ontwikkelen: overleggen, afstemmen, samen een project opzetten en gezamenlijk evalueren. Indien de opleiding ingericht wordt op vraag van die partner is het vaak zo dat de partnerorganisatie instaat voor het aanspreken, uitnodigen en opvolgen van de cursisten. Het is een kritische succesfactor dat de partnerorganisatie een faciliterende rol speelt.

Indien je op verplaatsing les geeft, is het belangrijk dat je een aanspreekpersoon hebt bij wie je terecht kunt met praktische en andere vragen.

⁹ Ga naar: www.vocvo.be, klik op Wablieft

2. Aanpak

2.2.2. Materiële voorwaarden

Waar je ook les geeft, je moet ten minste kunnen beschikken over een toegankelijk aangenaam **lokaal** van aanvaardbare grootte. Afhankelijk van inhoud en vorm van de lessen zijn gepaste media nodig.

Om variatie in werkvormen en differentiatie te faciliteren is het noodzakelijk dat de lesgever kan beschikken over:

- ten minste één computer, tablet, ... met internettoegang;
- mogelijkheid tot het afspelen van beeld- en geluidsmateriaal;
- bord (kan een slim bord zijn, flip-over, ...);
- naslagwerken.

In samenwerkingsverbanden bekijk je met de partnerorganisatie wat noodzakelijk is, bijvoorbeeld om multimediale toepassingen vlot te integreren in het lesgebeuren.

2.3. Cursist centraal

We willen in de eerste plaats cursisten erkennen in hun **eigen zijn**. Cursisten centraal wil tevens zeggen dat een educatief programma inspeelt op wat zich plaatselijk voordoet en rekening houdt met de concrete vragen en ervaringen van elke **specifieke groep**. Een aantal factoren bepaalt wezenlijk de aard en de inhoudelijke accenten van de cursus: bv. welke interesses hebben de deelnemers? Het loont in het begin van de module voldoende tijd te besteden aan kennismaken, goede afspraken maken en verwachtingen van cursisten en lesgever op elkaar af te stemmen.

Combinaties maken van modules, al dan niet in een verkorte versie, geeft mogelijkheden om flexibel in te spelen op vragen en leerperspectieven van specifieke doelgroepen.

2.3.1. Leervragen verzamelen

De cursisten hebben elk hun verwachting van de module. Het is goed dat ze die kunnen uitspreken. De eerste lessen worden best gebruikt als kennismaking. Hieronder geven we enkele voorbeelden van manieren waarop je leervragen kan verzamelen. **Inspelen op interesses** van cursisten zorgt voor een grotere betrokkenheid.

Aan de hand van één of meer **klasgesprekken** kan je leervragen naar boven brengen. Begin best met enkele kennismakingsvragen: Wie ben je? Wat wil je leren in deze cursus?

Een andere mogelijkheid is cursisten aan de hand van een **invulformulier** individueel te vragen wat ze willen leren. Denk erover na of je met een keuzelijst werkt, met open vragen of met een combinatie. Het risico van een open vraag is dat je weinig antwoorden krijgt, het nadeel van meerkeuzevragen is dat je geen extra informatie krijgt.

Je kan aan de groep voorleggen **wat je van plan bent** te doen. Als je op je lessenschema enkele lege plaatsen laat en cursisten aangeeft dat ze zelf suggesties kunnen doen, kom je vaak ook goed vooruit. Als je teveel mogelijkheden hebt, doe je er goed aan samen met de cursisten te kiezen waar meer en minder tijd naartoe gaat, of wat je helemaal niet doet.

Een alternatief voor het voorstellen van de planning is elk onderwerp waar je aan dacht voor te stellen door een **stelling** te lanceren. Aan de hand van de reacties op de stellingen en de wellicht spontane discussie die ontstaat, kan je beter inschatten hoe je met verschillende onderwerpen aan de slag kan gaan.

Wanneer je cursisten samenbrengt, zullen ook nieuwe vragen ontstaan. Leervragen verzamelen blijft dus **tijdens de hele cursus** belangrijk. Speel in op vragen van cursisten en op onvoorziene situaties.

2.3.2. Beginsituatie inschatten

Tijdens het verzamelen van leervragen van cursisten voor en bij het begin van de cursus krijg je een eerste indruk van de beginsituatie van de cursist. Dat is belangrijk om drie redenen. Ten eerste weet je op die manier aan welke leerplandoelen je meer of minder aandacht moet besteden zodat cursisten slagen.¹⁰ Bovendien kan je zo zien of de cursisten vorderingen hebben gemaakt tijdens de cursus. Ten derde kan je beter inschatten hoe je kan differentiëren.¹¹

Elke module omvat een aantal leerplandoelen waaraan je werkt doorheen de cursus. Op het einde van de module moet je beslissen of de cursisten de leerplandoelen in voldoende mate bereikt hebben om geslaagd te zijn. Na **enkele lessen** is het zinvol per cursist bij elk leerplandoel een inschatting neer te schrijven van de mate waarin hij die competentie beheerst. Cursisten komen immers niet als een leeg blad naar de cursus. Ze weten al dingen, hebben al zaken meegemaakt, ze hebben een zekere houding, ... Het maakt niet uit of je gebruik maakt van een puntenschaal, een beheersingsschaal (van niet goed naar uitstekend) of gewoon beschrijft in hoeverre de cursist de competentie beheerst. Je kan de leerplandoelen eventueel opdelen voor een nauwkeurigere inschatting, maar dat hoeft niet.

Naast de **leerplandoelen** van de opleidingen zelf werken we in alle modules van de basiseducatie ook aan **sleuteldoelen**.¹² Het leervragenspel bevat bijvoorbeeld elementen die terugkomen in sleuteldoelen. Je kan op basis van dergelijke oefeningen en observatie van cursisten tijdens het lesgeven ook een inschatting maken van de mate waarin cursisten de sleuteldoelen machtig zijn. Ook de manier waarop je **geletterdheidsondersteuning** aanbiedt, hangt af van de beginsituatie van de cursist.

Wees je ervan bewust dat wat je hier neerschrijft een **inschatting** is en grotendeels gebaseerd op een eerste indruk. Ga dus kritisch om met je bevindingen en bespreek jouw inschatting met de cursisten. Door je eerste indruk neer te schrijven, ga je er bewuster mee om dan wanneer je dat niet doet.

2.3.3. Rekening houden met specifieke noden

Cursisten basiseducatie hebben vaak een onvolledige (school)loopbaan of hebben op een andere manier kansen gemist. Als lesgever kan je ervoor zorgen dat deze cursisten positieve leerervaringen opdoen en zich zo sterker voelen. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is een veilige leeromgeving waarin mensen zich welkom en gerespecteerd weten. Bij het begin goede afspraken maken over het reilen en zeilen van de cursus schept ook rust. Wanneer is er pauze, mag ik altijd vragen stellen of enkel op het einde, kan ik iets persoonlijks vertellen, blijft wat ik zeg binnen de groep, ...? Geef mee dat je een kwartier voor en na de cursus tijd hebt voor persoonlijke vragen van cursisten.

Hieronder staan we stil bij de specifieke situatie van anderstalige cursisten, cursisten in armoede en cursisten met leermoeilijkheden. Vraag jezelf steeds af waarop je wel of niet een antwoord kan bieden en verwijs indien nodig door.

Anderstalige cursisten

Misschien hebben cursisten bepaalde vaardigheden onvoldoende onder de knie om zich goed uit de slag te trekken in het Nederlands. Doordat de cursus in het Nederlands gegeven wordt, is dit op zich een goede oefening voor anderstalige cursisten. Het is belangrijk dat cursisten **over de spreekdrempel** getild worden: dat ze durven spreken en dat ze durven uitleg vragen. Een ondersteunende begeleiding bestaat erin cursisten te bevestigen in wat ze al weten of kunnen: zich verstaanbaar kunnen maken is interessanter dan correct zinnen vormen. Tweedetaalleerders hebben ook nood aan plaatsen waar ze Nederlands kunnen oefenen. Het gaat hier weliswaar niet

¹⁰ Zie 2.8. Evalueren

¹¹ Zie 2.6. Differentiëren

¹² Zie bijlage 2. Sleuteldoelen

2. Aanpak

om een taalopleiding, maar minstens om een taalbad. Vraag jezelf af of je **taalondersteunend** lesgeeft.¹³

Taalondersteunend lesgeven houdt niet in andere talen dan het Nederlands verbieden; wel integendeel. Het erkennen van **meertaligheid** is erg belangrijk omdat de waardering van de thuistaal of dialecttaal bijdraagt tot een positief zelfbeeld. Omdat Nederlands de **gemeenschappelijke taal** is in de cursistengroep, kom je daar vanzelf wel terug op uit, bijvoorbeeld nadat een cursist iets vertaald heeft voor een andere cursist. Natuurlijk kan het storend zijn wanneer een groepje cursisten voortdurend in de eigen taal bezig is, maar dat is even storend als wanneer cursisten voortdurend in het Nederlands onder elkaar bezig zijn. Ga met beide situaties op dezelfde manier om. Daarom hoeft je die andere taal niet te verbieden.

Cursisten in armoede

Voorzie voor cursisten in armoede drempelverlagende maatregelen op een discrete manier. Het helpt als cursisten kopiekosten in schijven mogen betalen, als ze een beroep kunnen doen op gratis kinderopvang, als de module doorgaat in de buurt of als ze, bijvoorbeeld op VDAB kunnen rekenen om tussen te komen in de vervoersonkosten. Ze weten ook graag vooraf hoeveel de koffie kost en of er extra activiteiten gepland zijn die geld kosten. Maar armoede is meer dan die zichtbare buitenkant.

Armoede zit ook **van binnen**. Het is erg belangrijk dit als lesgever in het achterhoofd te houden. Een cursus volgen brengt verplichtingen met zich mee en het is niet altijd gemakkelijk dit vol te houden. Probeer daarom vooral te ondersteunen en niet te veroordelen als een cursist zich moeilijk kan concentreren, te laat komt, er een les niet is of er niet in slaagde een opdracht te doen. Een persoonlijk gesprek waarin je je bezorgdheid uit en aanmoedigt, een telefoontje bij afwezigheid of een herinnering aan een geplande activiteit kunnen wonderen doen. Probeer je boodschap altijd positief te verwoorden.

Cursisten met leermoeilijkheden

Cursisten basiseducatie ervaren vaak drempels die het leren in de weg kunnen staan. Sommigen hebben een leerstoornis zoals dyslexie of dyscalculie. Maar meestal is het niet zo duidelijk of is er geen diagnose gesteld en ook binnen de gekende leerstoornissen is er veel variatie. Het is als lesgever niet eenvoudig om te weten te komen waarom een cursist zich bijvoorbeeld moeilijk kan concentreren. Een psychiatrisch probleem kan daar de oorzaak van zijn, maar ook weer niet altijd.

Het is niet je taak als lesgever om diagnoses te stellen, wel om zo creatief mogelijk en in overleg met de cursist naar **oplossingen te zoeken**. Het helpt bijvoorbeeld als een cursist even de groep mag verlaten als het niet meer lukt, een bepaalde leeractiviteit mag overslaan, meer tijd krijgt of extra hulpmiddelen mag gebruiken.

2.4. Functioneel leren

Mensen zijn meer gemotiveerd en leren gemakkelijker als ze merken dat ze de dingen die belangrijk voor hen zijn in de eigen omgeving uiteindelijk kunnen gebruiken. Het optimaal benutten van de leeromgeving¹⁴ is belangrijk, maar ook concrete leeractiviteiten maken het leerproces **vanzelfsprekender**, stimuleren en scheppen extra leerkansen.

Het aanbod basiseducatie is steeds functioneel. Dit betekent dat we werken aan de hand van **betekenisvolle taken en situaties** in functie van zaken waarmee cursisten in aanraking komen. Het zinvolle van de taken moet ervoor zorgen dat de cursisten vanzelf succeservaringen opdoen, wat hen weer aanzet tot verder leren. De voorbeelden van leeractiviteiten die we verderop in dit leerplan uitwerken zijn dan ook steeds ingebed in functionele en actieve werkvormen. De cursisten

¹³ Test: Hoe taalgericht geef ik les? Kijk op: www.taalgerichtvakonderwijs.nl/platform/00002/

¹⁴ Zie 2.2. Leeromgeving

bespreken, proberen, verkennen, zoeken op, bekijken, doen, denken en ervaren. Als de voorbeelden van leeractiviteiten¹⁵ in dit leerplan niet passen in jouw cursistengroep, kan je ze beter **aanpassen of alternatieve leeractiviteiten** ontwikkelen. Door leeractiviteiten te combineren ontstaan sowieso meer authentieke leersituaties.

Hou bij het uitwerken van de leeractiviteiten rekening met de afbakening van de leerplandoelen. De afbakening geeft een globaal beeld van de mate waarin de cursist de leerplandoelen moet beheersen¹⁶. Globaal wil zeggen dat de afbakening geldt voor het geheel van de MO-doelen. Leg je **minimumverwachtingen** dus op het vlak van kennis niet te hoog en maak de context voor het uitvoeren van leeractiviteiten niet te complex.

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgescreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen.

Een cursist die je bijvoorbeeld bij verschillende opdrachten hier en daar moest ondersteunen kan perfect slagen voor de module. Bij autonomie wordt niet verwacht dat de cursist alles zelfstandig doet. Rekening houden met de afbakening voor context wil zeggen dat je van cursisten een minimale transfer verwacht. Het gaat hier immers over *meestal vertrouwde contexten*. Je mag van cursisten bijvoorbeeld verwachten dat ze niet alleen aan jou vragen stellen over het onderwerp van de lessen, maar bijvoorbeeld ook aan een bibliotheekmedewerker.

Het is niet toevallig dat de leerplandoelen **competentiegericht** geformuleerd zijn. We vertrekken in de functionele aanpak dan ook vanuit wat de cursisten kunnen, niet vanuit wat ze niet kunnen. Op die manier speel je maximaal in op de aanwezige voorkennis zodat cursisten de nieuwe informatie kunnen consolideren. Functioneel leren is ook **doelgericht** leren. Dit kan je aanwakkeren door cursisten bij de start van de cursus en in elke bijeenkomst duidelijk te maken wat de lesdoelen zijn, want op die manier geef je betekenis aan het leren. Cursisten die weten waarover de les gaat en wat de bedoeling is, zijn meer betrokken. Dit geldt ook voor het aanmoedigen van **transfer**. Het is voor de cursisten basiseducatie niet evident wat ze leren in de groep toe te passen in andere situaties. Sta daar dus expliciet bij stil in de les. Het vertrekken vanuit functionele taken vergemakkelijkt op zich de transfer van wat geleerd wordt in de groep naar het toepassen in de dagelijkse realiteit.

Leeractiviteiten in een functionele aanpak zet je zo op dat ze naast de directe uitdaging de nodige mediërende ingrepen toelaten. **Mediërend leren** organiseren is ervoor zorgen dat de kloof tussen verworven en nieuwe competenties net groot genoeg is om uitdagend te zijn en niet te groot om de kloof te kunnen overbruggen. Het moeten met andere woorden haalbare taken zijn in een veilige en ondersteunende omgeving. De cursisten worden betrokken in het bepalen van wat er moet

¹⁵ Zie 3. Leerplandoelen

¹⁶ Zie 2.8.2. Eindbeoordeling

2. Aanpak

gebeuren, welke stappen daarvoor nodig zijn, het plan maken en uitvoeren, nagaan of het plan goed vlot, eventueel bijsturen en uiteindelijk evalueren of het doel bereikt is. Mediërend leren versterkt de autonomie van de deelnemers omdat ze het leerproces zelf in handen krijgen.

In dit verband is het **leren in groep** ook zo essentieel. Cursisten leren van de begeleider, maar ook van elkaar. Cursisten kunnen in hun woorden vaak gemakkelijker iets uitleggen aan elkaar. Daarnaast heeft het deelnemen aan de groep ongetwijfeld positieve effecten met betrekking tot zelfbeeld en zelfvertrouwen, de communicatie met anderen, leerervaringen en motivatie om te leren. Je kan er ook aan denken een project uit te werken met de groep. Een project vraagt een resultaatgerichte aanpak, duidelijke doelen, een plan van aanpak en een taakverdeling.

2.5. Cyclisch leren

Cyclisch werken is een methode die het werken aan verschillende competenties laat terugkomen op verschillende momenten, met andere werkvormen en in functie van andere contexten. Cyclisch werken is daarenboven een goede manier om verschillen tussen cursisten op te vangen. Cursisten verschillen in **leerstijl**. Voor de ene is het gemakkelijker te leren door te doen, de andere begrijpt het best als het goed wordt uitgelegd, ... Inspelen op verschillende leerstijlen doe je door aan dezelfde doelen te werken op verschillende manieren. In de uitwerking van de modules¹⁷ zal je zien dat leerplandoelen gekoppeld worden aan meerdere voorbeelden van leeractiviteiten. De leerplancommissie heeft ernaar gestreefd voorbeelden van verschillende soorten leeractiviteiten te geven. Variatie in methodes, werkvormen en materialen is noodzakelijk en een belangrijke sleutel tot succes voor cursisten. Bewaar wel een vaste structuur, want dat is een houvast voor de cursisten.

Door het werken aan dezelfde competenties te laten terugkomen geef je cursisten meer **kansen** om wat je aanbrengt op te pikken. Cursisten die de eerste keer dat je een onderwerp aanbracht nog niet helemaal mee waren, zijn dat later misschien wel. Bij het voorbereiden van een les of lessenreeks kan je de inhoud indelen in basisstof, herhalingsstof en verrijkingsstof. Sommige cursisten hebben meer tijd nodig dan andere. Daarnaast zijn er ook cursisten die beter wat meer **tijd** zouden nemen voor ze aan een opdracht beginnen. Bij het differentiëren heb je hier best ook aandacht voor. Rustpunten inbouwen komt cursisten op verschillende manieren ten goede: tijd nemen om onderwerpen in te leiden en af te ronden, pas echt starten als het rustig is in de groep en op het einde van de bijeenkomst tijd voorzien om even te evalueren. Geef cursisten tijdens de lessen tijd om mee te zijn en om na te denken over wat ze moeten doen. Stimuleer ook de enthousiastelingen eerst te denken en dan te doen.

2.6. Differentiëren

In de MO-groepen hebben cursisten meestal gelijkaardige leervragen en eenzelfde motivatie. Anderzijds zal de groep veelal minder homogeen zijn op het vlak van leervaardigheden en geletterdheid. Voor de lesgever is dit niet alleen een uitdaging, maar ook een meerwaarde. Probeer daarom zo snel mogelijk een zicht te krijgen op de beginsituatie van de cursisten.¹⁸

Hieronder geven we enkele mogelijkheden om te differentiëren. We proberen in de voorbeelden duidelijk te maken dat differentiëren niet enkel ingezet wordt om rekening te houden met verschillen tussen cursisten die al meer of minder weten, trager of sneller iets nieuws oppikken. Het klassieke voorbeeld is sterke cursisten een gelijkaardige taak nogmaals laten uitvoeren, terwijl zwakkere cursisten nog bezig zijn met het uitvoeren van een opdracht. Met deze vorm van differentiëren is niets mis, zolang de taak interessant blijft voor de cursist, maar er is nog **veel meer mogelijk**. Je kan ook differentiëren om diversiteit in creativiteit of spreekdurf op te vangen. Soms is het goed cursisten met verschillende capaciteiten of interesses aangepaste taken te

¹⁷ Zie 3. Leerplandoelen

¹⁸ Zie 2.3.2. Beginsituatie inschatten

geven. Op andere momenten is het beter de verschillen tussen cursisten net te benutten om met de hele groep of in gemengde groepjes aan een gemeenschappelijke taak of project te werken. Verschil in taalvaardigheid kan ook een motief zijn om te differentiëren, maar de voorbeelden vertrekken allerminst enkel vanuit die vaststelling.

2.6.1. Verwachtingen

Verwacht van cursisten dat ze individueel vorderingen maken en dat op verschillende vlakken. Afhankelijk van de beginsituatie verwacht je dus andere zaken. Een cursist die in het begin erg stil is en later meer inbrengt in de groep, krijgt een schouderklopje. Een cursist die in het begin erg impulsief is en later meer nadenkt voor hij iets inbrengt ook. Laat deze cursisten samenwerken.

Klassikaal werken sluit differentiatie niet uit. Benadruk in **competentiegericht** leren de stappen die cursisten zetten. Voor sommige cursisten zijn dat kleine stappen, voor anderen zijn dat grote stappen. Bevestig elke cursist in de dingen die hij verwezenlijkt. Sta met de cursisten stil bij hoe het komt dat ze die stappen zetten. Ze hebben de taak goed voorbereid, de opdracht goed gelezen, tijd genomen om na te denken over de oplossing, hulp gevraagd wanneer ze vast zaten, ... Stimuleer cursisten hun leren in eigen handen te nemen door ze te bevestigen in de stappen die ze daartoe zetten.

Ook cursisten hebben verschillende verwachtingen. Het kan voorkomen dat de interesses van de cursisten in de groep nogal uit elkaar liggen. Hieraan kan je tegemoet komen door de groep eens in te delen per interessegebied en hen een andere opdracht te geven. Als het bijvoorbeeld gaat over vrije tijd werkt de ene groep rond sport en de andere rond een museumbezoek. Je kan dit concreet doen door in hoeken te werken, zonder dat er doorgeschoven wordt.

2.6.2. Opdrachten

In opdrachten en taken kan je op verschillende manieren differentiëren, bijvoorbeeld in de **taak** zelf. Een rollenspel kan je voordoen met enkele sterkere cursisten. Wanneer de cursisten daarna per twee aan de slag gaan, neemt de sterkere cursist de moeilijkste rol op. De opdracht kan je voor verschillende cursisten ook meer of minder **voorstructureren**. Bij informatie zoeken over vrije tijd kan je ervoor zorgen dat de taak op zich moeilijker of gemakkelijker is door als lesgever meer of minder voor te structureren. Je kan in een tekst de zinnen nummeren of woorden aanduiden. Als je cursisten indeelt in groepjes geef je het groepje sterkere cursisten bijvoorbeeld meer keuzemogelijkheden of zijn de mogelijkheden minder overzichtelijk geordend. De stap naar de oplossing is groter voor de sterkere groep.

Of cursisten kunnen dezelfde opdracht krijgen met **verschillende informatiebronnen**. Bij een opdracht kan de aangereikte informatie een verschillende moeilijkheidsgraad hebben: een eenvoudige of complexe bustabel, een overzichtelijke of een minder overzichtelijke wegbeschrijving, een korte of een lange leestekst, een brief met of zonder pictogrammen, een folder met meer of minder foto's, een afbeelding bij een luisterfragment, de opgave die wordt voorgelezen, ... De vraag en het invulformulier bij de opdracht blijven dezelfde. Maar in dezelfde redenering kan je de **antwoordvorm** aanpassen. Cursisten die bezig zijn met plannen moeten een meer of minder complexe agenda invullen, of helemaal geen. De ene cursist kan beter schriftelijk antwoorden, de andere legt het gemakkelijker uit. Hoe beter je je cursisten kent, hoe gemakkelijker het gaat om te differentiëren. Wanneer je klassikaal vragen stelt over een tekst, hoef je je vragen niet altijd aan de hele groep te stellen. Je kan een vraag aan één cursist stellen en dus ook aanpassen aan zijn niveau.

Bij een project moeten heel wat taken verricht worden en omdat de taken niet allemaal even moeilijk zijn, gebeurt de differentiatie automatisch. Sommige cursisten zijn blij eens iets zelfstandig te kunnen proberen, anderen doen liever dingen samen. Zorg voor evenwicht.

2. Aanpak

2.6.3. Ondersteuning

Er zijn verschillende manieren om te ondersteunen. Het principe dat voorop staat is **afnemende sturing**. In een beginfase en bij een lager niveau stuurt de lesgever sterk en demonstreert hij. In een volgende stap spreekt de lesgever de cursisten aan om zelf actief aan de slag te gaan, onder begeleiding van de lesgever of van een medecursist. In een laatste fase treedt de lesgever op als coach. Hij neemt wat meer afstand en stimuleert de cursist zelf dingen te proberen. Waar nodig kan de lesgever bijsturen. Cursisten strategieën aanreiken om steeds meer zelfstandig te functioneren: ook dat is competentiegericht leren. Cursisten die niet veel begeleiding meer nodig hebben, kunnen gestimuleerd worden om het zonder hulp te klaren. De ideale lesgever maakt zichzelf overbodig ;-).

De klassieke manier is **vragen stellen** om het denkproces van cursisten aan te zwengelen. Soms blokkeren cursisten op een taak. Ze weten niet hoe ze er moeten aan beginnen. Door goede vragen te stellen geraakt de cursist er wel uit. Het gaat bijvoorbeeld over de vraag welk speelgoed het beste is voor welk kind. Je kan de cursisten eerst vragen hoe oud de kinderen zijn, of het actieve kinderen zijn, of het jongens of meisjes zijn, of ze dit of dat speelgoed al hebben, ... Op een gelijkaardige manier kan je met cursisten ook **tussenstappen inbouwen**. Zo moeten ze in een brief eerst de belangrijke woorden omcirkelen. Op een gelijkaardige manier zorg je ervoor dat cursisten meer of minder **voorbeelden** krijgen voor ze aan de taak zelf beginnen. Bij het voorbereiden van een bezoek van een expert aan de groep zijn er cursisten die spontaan heel wat vragen hebben. Anderen hebben er geen idee van wat ze kunnen vragen. In een klasgesprek kan je eerst enkele cursisten aan het woord laten die gemakkelijk voorbeelden verzinnen. Op die manier hebben de andere cursisten meer voorbeelden gekregen, weten ze beter wat verwacht wordt en hebben ze inspiratie opgedaan. Moedig op het einde van een brainstorm creatieve cursisten aan nog iets nieuws te bedenken.

Cursisten kunnen ook **elkaar ondersteunen**: laat cursisten leren van elkaar, want dat levert veel voordelen op. Cursisten die een probleem ondervinden bij leerstof profiteren van een uitleg 'in hun woorden' door een medecursist. Als lesgever heb jij eigenlijk teveel voorkennis. Cursisten leren ook door iets aan anderen uit te leggen. Wie iets kan uitleggen, begrijpt het nog beter. Hou het samenwerken wel in de gaten. Het is niet de bedoeling dat de ene cursist gewoon alles voorzeft en oplost. Veel cursisten zijn immers erg resultaatgericht. Als begeleider investeer je beter in procesgericht leren. Alle cursisten moeten hun inbreng kunnen doen. Laat cursisten ook in een onderwijsleergesprek elkaars vragen beantwoorden en speel vragen die ze aan jou stellen door aan de groep.

2.7. Sleuteldoelen

Sleuteldoelen zijn bouwstenen voor het leren en voor het leven. Aan deze doelen kan je een leven lang werken, maar ze zijn ook levensbelangrijk om je mannetje te staan in de maatschappij. Deze doelen zijn transfereerbaar en in veel situaties en contexten toepasbaar. Ze zijn multifunctioneel omdat je er verschillende objectieven mee kan bereiken en diverse problemen mee kan aanpakken. De sleuteldoelen zijn na te streven.

MO is het leergebied bij uitstek om aan sleuteldoelen te werken.

Aandacht hebben voor sleuteldoelen betekent een **verbreding van de opleiding**. Hieraan werken vraagt dan ook een andere aanpak dan het werken aan de andere leerplandoelen. Deze doelen zijn immers nog algemener geformuleerd: om eraan te werken moet je ze op ten minste twee manieren concretiseren. Ten eerste door de sleuteldoelen te verbinden aan concrete leeractiviteiten en leerplandoelen. Beperk je daarbij zeker niet tot één leeractiviteit. Het is pas door de koppeling met verschillende leeractiviteiten te maken dat je aan de sleuteldoelen in hun volheid werkt. Het zijn net de sleuteldoelen die de stap van de vertrouwde klassituatie naar de buitenwereld gemakkelijker moeten maken. Daarnaast hangt de manier waarop je aan sleuteldoelen werkt af van de concrete cursisten met wie je werkt. Het komt erop aan te beslissen

hoe je dit aanpakt, want je kan altijd verder werken aan deze doelen. Liefst werk je hierover met de collega's op centrumniveau een visie uit. Veel hangt ook af van het gegeven of de cursisten één of meer modules volgen. Het spreekt voor zich dat wanneer cursisten een langer leertraject doorlopen, het pas echt mogelijk wordt sleuteldoelen uit te diepen en te verbreden.

Werken aan sleuteldoelen vraagt van de lesgever basiseducatie een doordachte didactische aanpak. De sleuteldoelen moeten immers als een **rode draad** doorheen het aanbod lopen. Eerst en vooral kan je deze competenties in je houding als lesgever voorleven. Door zelf een open en constructieve houding aan te nemen, zijn cursisten geneigd dit over te nemen. Een ander voorbeeld is respect: je krijgt respect door respect te tonen. Hoewel sleuteldoelen steeds impliciet aanwezig zijn en cursisten op zich daaruit al veel oppikken is het nodig om ook expliciet aandacht te hebben voor deze competenties. Dit betekent niet meteen extra leeractiviteiten plannen, maar wel de sleuteldoelen die zich aandienen op dat moment bespelen en ondersteunen bij cursisten.

De sleuteldoelen bieden tevens handvatten aan om geletterdheidsondersteuning vorm te geven. Aandacht voor ICT en numerieke vaardigheden brengen we in dit aanbod binnen via de sleuteldoelen¹⁹ mediawijsheid (09) en numeriek vermogen (10). De component taal is niet expliciet aanwezig in de huidige set sleuteldoelen. Maar bij de voorbeelden van leeractiviteiten²⁰ zijn verschillende tips erop gericht om taalondersteunend²¹ te werken.

2.8. Evalueren

Evalueren is een wezenlijk onderdeel van de onderwijspraktijk en geen eenvoudige aangelegenheid.

- Eerst en vooral heeft evalueren meerdere functies: nagaan of de cursist de beoogde competenties bereikt, maar evengoed betreft het feedback geven op het onderwijsleerproces.
- Evalueren kan op elk moment van het leren zinvol zijn: bij de start, onderweg en op het einde.
- Wat geëvalueerd wordt, kan vervolgens uit meerdere dimensies bestaan: evalueren in de breedte en in de diepte.
- Je kan ook variëren in wie evalueert: zelfevaluatie, peerevaluatie, evaluatie door de lesgever, evaluatie door een externe expert of een combinatie van het voorgaande.
- Tenslotte zijn er verschillende methodes en vormen om te evalueren: een schriftelijke toets met open of gesloten vragen, een rollenspel, een interview, een praktijkopdracht, een verslag, een werkstuk, observaties, demonstraties, portfolio, een oefening, een evaluatiespel of -quiz, ...

Meet wat je wil **weten**. De evaluatie toont in de eerste plaats aan in hoever de cursist de MO-leerplandoelen heeft gerealiseerd. Indien je bijvoorbeeld wiskundedoelen als 'ondersteunende kennis' aanbrengt om MO-doelen te realiseren, is het niet de bedoeling die wiskundedoelen op zich te evalueren.

Gebruik **vertrouwde werkvormen** bij de evaluatie: steek hier een opbouw in. De instructie mag geen struikelblok vormen om een taak goed af te werken. Zorg voor heldere instructies, een duidelijke structuur en eventueel voor een voorbeeldvraag die je samen maakt.

Denk economisch over evalueren: werk samen met collega's. Samen nadenken over de evaluatie en wat je van de cursisten verwacht, verbetert de praktijk. Stap dus af van wegwerptoetsjes: probeer evaluatietaken uit en pas ze aan waar nodig. Hergebruik goed materiaal.

¹⁹ Zie bijlage 2. Sleuteldoelen

²⁰ Zie 3. Leerplandoelen

²¹ Zie 2.3.3. Cursisten met specifieke noden

2. Aanpak

2.8.1. Cursisten opvolgen

Evaluëren maakt deel uit van het leerproces en zorgt ervoor dat je de cursisten bewust en van nabij kan opvolgen. In dit leerplan gaven we al aan dat een inschatting van de beginsituatie van cursisten belangrijk is.²² Zoals hoger opgesomd bestaat er een heel gamma aan evaluatiemethodes en -instrumenten. We staan hier bij enkele stil:

Feedback

Door een cursist feedback te geven kan hij leren. Cursisten leren terwijl ze geëvalueerd worden en de lesgever evalueert ook tijdens het leerproces. De feedback die daarbij hoort is een niet te onderschatten element van competentiegericht leren. Cursisten moeten weten wat ze gaan leren en hoe. Bij wat ze al gedaan hebben, moeten ze weten of ze dat goed deden en wat al dan niet nog geoefend moet worden. Bij elke taak, opdracht of oefening hoort feedback. Een oefening zonder feedback was een zinloze oefening, want de cursist weet niet of hij het goed of niet goed deed. Uit je fouten kan je leren: leer cursisten **positief kijken naar evaluatie**.

Geef cursisten de mogelijkheid op basis van jouw feedback en feedback van medecursisten vorderingen te maken tijdens de module. Als je enkel op het einde van de module evalueert en feedback geeft, kan dit uiteraard niet meer. Ten minste op het einde van de module is er een **individueel voortgangsgesprek** met elke cursist. Bespreek de resultaten van de cursist en wat zijn mogelijkheden zijn na deze cursus.

Evaluëren op het einde van de les

Beëindig de leeractiviteiten tien minuten voor het einde van de **bijeenkomst** en schep kansen om het afronden rustig en goed te doen. Door tijd te maken voor afronding, zal wat geleerd werd beter blijven hangen. Goed afronden betekent steeds de cursisten bevragen over wat ze gedaan en geleerd hebben. Vraag ook of ze dit kunnen gebruiken of toepassen in het dagelijks leven. Wellicht zal je vaststellen dat dit voor cursisten geen eenvoudige taak is: help hen op weg. Herhaal aan welke doelen er is gewerkt, laat hen aan elkaar vertellen of voor zichzelf opschrijven wat ze willen onthouden van de voorbije les, bijvoorbeeld een nieuw woord. Vraag cursisten ook wat ze vonden van de les: goed of minder goed? Beantwoorden inhoud en aanpak van de module aan hun verwachtingen? Wat kunnen ze er verder mee doen? En vooral: waarom?

Reflecteer zelf over de les die je gaf. Wat vond jij ervan? Zaten de werkvormen goed? Moet je enkele dingen bijsturen voor de volgende les? Denk daarbij na over je eigen sterke en minder sterke kanten als lesgever. Ga bewust om met je eigen draagkracht.

Geïntegreerde taken

Je hoeft de leerplandoelen niet per se in aparte taken te evalueren. Zoals in leeractiviteiten aan verschillende leerplandoelen gewerkt kan worden, kan je in een geïntegreerde taak verschillende leerplandoelen evalueren. Het is zeker aan te bevelen sleuteldoelen niet apart te evalueren. Tijdens het leerproces heb je immers ook geïntegreerd gewerkt aan deze doelen. Alleszins is het nodig de **beoordelingscriteria vooraf** te bepalen en aan de cursisten duidelijk mee te geven wat je verwacht.

Het **projectwerk** leent zich ook tot geïntegreerde evaluatietaken. Je kan bovendien de mensen met wie de cursisten in contact komen tijdens het projectwerk betrekken bij de evaluatie. Zij kunnen aangeven of de cursist bijvoorbeeld een boodschap goed kon overbrengen, een afspraak kon maken, ... Op die manier kunnen de cursisten hun prestaties toetsen aan de reacties van anderen.

Portfolio

Het voordeel van een portfolio is dat je cursisten het leren in handen geeft; je zet ze aan tot zelfevaluatie en reflectie. Een portfolio kan uit drie delen bestaan: een biografie, verzamelde

²² Zie 2.3.2. Beginsituatie inschatten

informatie over behaalde leerplandoelen en de bewijzen daarvan. De cursisten verhelderen in hun **biografie** waarom ze deze cursus volgen, welke leerders ze zijn en wat ze verder nog willen bereiken. De reflectie op zichzelf gebeurt doorheen de cursus, telkens naar aanleiding van bepaalde lestaken. Zoek geschikte werkvormen om cursisten te laten nadenken over hun sterke en zwakke punten. De biografie groeit met de cursist mee doorheen de module(s). Het tweede deel van het portfolio bestaat uit een **checklist** waarop cursisten aanduiden hoe goed ze elk leerplandoel van de betreffende module beheersen (dit kan zowel op een kwalitatieve als op een kwantitatieve schaal). Deze beoordeling is gebaseerd op reële taken die de cursisten uitvoeren en kan gevalideerd worden door de lesgever. In het derde luik verzamelen de cursisten **bewijsmateriaal**. Dat kan een werkblad zijn, feedback van iemand, ... De bewijzen worden geordend in een overzichtsrooster volgens deelvaardigheid en gedateerd.

Het portfolio geeft zowel cursist als lesgever de mogelijkheid verschillende vormen van evaluatie overzichtelijk bij te houden. Als je tijdens het leerproces **verschillende vormen** van evaluatie gebruikt, heb je wellicht meer materiaal om een onderbouwde eindbeoordeling te maken. Elke evaluatievorm heeft voor- en nadelen. Indien je verschillende vormen afwisselt, kan je de nadelen opvangen. Sommige evaluatievormen zijn echter niet vanzelfsprekend. Jezelf evalueren is iets dat je moet leren. Als de cursisten niet vertrouwd zijn met deze methoden, zal de informatie niet **betrouwbaar** zijn: zorg voor een opbouw.

2.8.2. Eindbeoordeling

Op het einde van elke module moet je beslissen of een cursist **geslaagd** is of niet. Een cursist die slaagt voor een module ontvangt een deelcertificaat. Een cursist die slaagt voor de opleiding ontvangt het certificaat van die opleiding. Je kan de eindbeoordeling best baseren op dezelfde soort taken die je gebruikt bij het evalueren van het leerproces. Omdat het onderscheid tussen leer- en evaluatietaken wel eens vaag kan zijn, is het nodig aan cursisten duidelijk te maken wanneer je bepaalde oefeningen meeneemt voor de eindbeoordeling.

Om te vermijden dat de eindbeoordeling gelinkt is aan toeval kan je op verschillende momenten en op verschillende manieren testen. Betrek ook andere beoordelaars. Vragen bij een tekst die je kan beantwoorden zonder de tekst te lezen zijn geen goede vragen. Beperk je ook niet tot ja/nee – vragen: er is sowieso al 50% kans dat de cursisten het correct hebben. Vooraf transparante beoordelingscriteria bepalen is noodzakelijk. Beschrijf ten minste de karakteristieken van het **voldoende** antwoord; denk daarbij niet alleen aan het product. Je kan ook een verschillend gewicht toekennen aan bepaalde leerplandoelen. De doelen die voor jou zwaarder doorwegen, moeten dan zeker bereikt zijn. Focus bij het bepalen van de criteria voor de eindbeoordeling op wat echt belangrijk is.

Ga na of je eindbeoordeling **effectief gebaseerd is op de evaluatie van de leerplandoelen**. Hou daarbij rekening met de afbakening²³ van de leerplandoelen.

De afbakening geeft een globaal beeld van de mate waarin de cursist de leerplandoelen moet beheersen om te slagen. Globaal wil zeggen dat de afbakening geldt voor het geheel van de MO-doelen. Bij de eindbeoordeling hou je dus best deze afbakening in het achterhoofd. Een cursist die je bijvoorbeeld bij verschillende opdrachten hier en daar moest ondersteunen kan perfect slagen voor de module. Bij autonomie wordt niet verwacht dat de cursist alles zelfstandig doet. Rekening houden met de afbakening voor context wil zeggen dat je van cursisten een minimale transfer verwacht. Het gaat hier immers over *meestal vertrouwde contexten*. Je mag van cursisten bijvoorbeeld verwachten dat ze niet alleen aan jou vragen stellen over het onderwerp van de lessen, maar bijvoorbeeld ook aan een bibliotheekmedewerker.

Om al het bovenstaande te realiseren moet je van bij het begin van de module nadenken over de eindbeoordeling. Evalueren is een **wezenlijk onderdeel van het leerproces**.

²³ Zie tabel met afbakening onder 2.4. Functioneel leren

3. Leerplandoelen

Om het centrum en de lesgever basiseducatie de **maximale agogische vrijheid** te geven de modules uit te werken op maat van de cursist hebben we er in dit leerplan voor gekozen om van de eindtermen de leerplandoelen te maken.

Het leerplan zet vooral in op het expliciteren van een visie op hoe met generieke doelen een specifiek aanbod vorm gegeven kan worden. Dat aanbod²⁴ houdt rekening met de leeromgeving, eventueel met de verwachtingen van de samenwerkingspartner en vooral met de leervragen van de cursisten.

3.1. Voorbeelden van leeractiviteiten

Per module werkte de leerplancommissie verschillende voorbeelden van leeractiviteiten uit. Elke module wordt op de volgende pagina's op dezelfde manier uitgewerkt en **gestructureerd**. Onder de titel staan links de voorbeelden van leeractiviteiten en rechts de daarbij horende leerplandoelen. Uiterst rechts vind je de code van de eindtermen.

Bij de leeractiviteiten staan vaak passende tips. Dat kan een taaltip zijn, een didactische wenk, een verwijzing naar een bron, een suggestie hoe te werken met sleuteldoelen. Bij het ontwerpen van dit leerplan stelden we vast dat verschillende sleuteldoelen vervat zitten in eindtermen die al deel uitmaken van modules. Aan een aantal van de sleuteldoelen wordt dus automatisch gewerkt, andere liggen minder voor de hand. Voor alle sleuteldoelen hebben we enkele didactische wenken voorzien; ook voor de minder voor de hand liggende. Zoals reeds omschreven stimuleren we het werken aan sleuteldoelen op maat van de individuele cursist. Denk eraan dat sleuteldoelen na te streven zijn. Hou ook bij aan welke sleuteldoelen je werkt en zorg voor linken met de leerplandoelen.²⁵

De leeractiviteiten spelen in op het competentiegerichte karakter van de eindtermen en leerplandoelen. Bij elke leeractiviteit is dus sprake van een geïntegreerd geheel van kennis, vaardigheden en attitudes.

3.2. Hoe omgaan met de leeractiviteiten?

De voorbeelden van leeractiviteiten zijn vooral **inspirerend** bedoeld. Als lesgever heb je de ruimte om te selecteren en zelf bijkomende leeractiviteiten uit te werken. Goed opvolgen wat er in de omgeving en de actualiteit gebeurt is belangrijk want ongetwijfeld doen er zich daar nog interessante situaties voor. Daarnaast kunnen de leervragen van de cursisten en hun ideeën tot leeractiviteiten leiden. Voorop staat dat je leeractiviteiten selecteert die **functioneel** zijn.²⁶

Het is positief leeractiviteiten te linken aan de leefwereld van je cursisten. Bij thema's die controversie of polarisatie met zich kunnen meebrengen, start je bij voorkeur met minder beladen aspecten. MO heeft te maken met persoonlijke en maatschappelijke betrokkenheid, van de cursist en van de lesgever. Denk goed na wat je van jezelf als lesgever, als persoon prijs geeft. Waak ook over wat de cursist van zichzelf prijs geeft. Dat hangt in sterke mate af van de draagkracht van jezelf, van de individuele cursist en van de groep.

Leeractiviteiten zijn geen losstaande elementen die je systematisch en in een soort chronologische volgorde met de cursisten doorwerkt. Je kan ze best binnen de context met elkaar **combineren**.

²⁴ Zie 1.3. Programma samenstellen

²⁵ Zie 2.8. Sleuteldoelen

²⁶ Zie 2.5. Functioneel leren

Een module die in meerdere opleidingen voorkomt bevat steeds dezelfde reeks voorbeelden van leeractiviteiten in de verschillende leerplannen. Eenzelfde module in een ander leerplan nalezen levert je dus geen extra inspiratie op. Het is wel interessant om de andere modules van de opleiding na te kijken en de **bruggetjes**²⁷ te volgen. Dit zijn de gemeenschappelijke modules tussen opleidingen die cursisten kunnen laten proeven van andere opleidingen of kunnen aanzetten om ook andere opleidingen aan te vatten. Zo komt de module *Duurzame samenleving* eveneens voor in de opleidingen *Gezondheid*, *Omgaan met veranderingen*, *Actualiteit en geschiedenis*, *Techniek*. Wanneer je de module *Duurzame samenleving* geeft, ga je dus best ook een kijkje nemen bij de modules uit de opleidingen *Gezondheid*, *Omgaan met veranderingen*, *Actualiteit en geschiedenis*, *Techniek*. Spreek bij het selecteren van leeractiviteiten eventueel af met collega's die deze modules geven.

Werk **planmatig** en hou het overzicht: zorg ervoor dat je zeker aan de **leerplandoelen** van de geselecteerde module(s) werkt. Het zijn die leerplandoelen die geëvalueerd worden en op basis waarvan de cursisten al dan niet slagen voor de module.²⁸ Kies op basis van de groep welke leerplandoelen belangrijker zijn en dus meer aandacht verdienen. Meer doen mag natuurlijk altijd. Beperk je voor inspiratie sowieso niet tot de voorbeelden van leeractiviteiten van de geselecteerde modules. Bekijk ook de andere modules van de opleiding en de opleidingen waarmee modules gemeenschappelijk zijn; de eerder genoemde bruggetjes.

Hoe je het overzicht bewaakt of een plan opmaakt is jouw keuze, of de keuze van je centrum als daar afspraken over zijn. Bij een doorlichting gaat de inspectie na of je dit leerplan toepast, of je planmatig werkt en of je de doelstellingen van de opleiding nastreeft en bereikt met je cursisten. Zorg er bij het selecteren en ontwerpen van leeractiviteiten voor dat het geheel van je cursus volledig en samenhangend is: zorg voor een **leerlijn**.

²⁷ Zie 2.1.4. Linken met andere opleidingen MO en bijlage 1. Overzicht modules en opleidingen

²⁸ Zie 2.8.2. Eindbeoordeling

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

4.1. Duurzame samenleving (M BE G 094)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Ervaringen in verband met natuur en milieu vertellen en bundelen: - wat vind je aangenaam? - wat is ergerlijk? - wat vind je mooi in de omgeving? - wat vind je lelijk? - waar kan je zelf iets bijdragen of verbeteren? - hoe kan je dat aanpakken? Maak in de buurt een wandeling met cursisten.	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Nieuws in verband met natuur en milieu analyseren: - gaan veel nieuwsitems over natuur en milieu? - is het positief of negatief nieuws? - is er een verband tussen mijn levensstijl en dit nieuwsitem? - met welk milieuthema (afval, luchtvervuiling, ...) heeft het item te maken? - wie moet of kan het probleem aanpakken? - wat is mijn verantwoordelijkheid?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
In een wedstrijd het eigen energieverbruik scannen, energieverbruikers opsporen en elkaars energieverbruik vergelijken . Gebruik de Together-module <i>Energie besparen</i> (www.together-eu.org).	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Een onderzoek of experiment uitvoeren tijdens de module, bv.: - hoeveel afval produceren we gedurende de module? - een energiescan doen bij het begin en het einde van de module	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te	161

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
en de resultaten vergelijken - kiezen voor een duurzaam vervoermiddel om naar de les te komen Laat de groep deelnemen aan de Energiejacht. Zie www.energiejacht.be.	verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Het spel Eco-millions spelen (Centrum Informatieve Spelen) Gebruik lessuggesties bij het boek <i>Het klimaat verandert</i>. Wat kan je zelf doen?' waarop het spel gebaseerd is, vind je hier: http://www.wablieft.be/boeken/lesmateriaal#lessen	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 158 159 161 162
Informatie opzoeken over de klimaatopwarming: - verschil tussen weer en klimaat - klimaatzones in de wereld - symptomen van de opwarming van de aarde (grafieken, fenomenen) - het effect van CO₂ - het natuurlijk en het versterkt broeikaseffect - de oorzaken en gevolgen van de klimaatopwarming (wereldwijd) - de oplossingen voor de klimaatopwarming - wie kan er iets aan doen (overheid, bedrijven, burger, ...)? - duurzaam leven: wat is dat en hoe doe je dat? Het Wablieftboek <i>Het klimaat verandert</i>. Wat kan je zelf doen? (Steven Vromman) kan je als leidraad gebruiken. Lessuggesties vind je hier: http://www.wablieft.be/boeken/lesmateriaal#lessen.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 158 159 160 161 162
De plaatselijke duurzaamheidsambtenaar uitnodigen: - wat doet zo'n ambtenaar? - wat betekent duurzaamheid voor de stad of gemeente? - hoe kan ik zelf (nog) duurzamer gaan leven? Bedenk vooraf vragen met de groep.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	157 158 159
Een bezoek brengen aan een organisatie die rond duurzame ontwikkeling werkt, bv.: - Velt (bezoek een ecologische tuin)	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	157 159

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- Aquafin - het Ecologische huis - een sociaal huis - een woonwinkel - een kringwinkel - een bio-boerderij Organiseer de uitstap met het openbaar vervoer; vraag de gids regelmatig de link te leggen naar duurzame ontwikkeling. (18) Sta stil bij wat cursisten zelf kunnen doen	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	160 161
Gedurende een week de herkomst van gekochte voedingsproducten noteren en dan bespreken. Bekijk met de cursisten de documentaire <i>We feed the World</i>.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	157 158 159
Een fragment van de documentaire <i>We feed the World</i> bekijken en bespreken: - wat toont de film? - wie kan de situatie veranderen? - wat kan je 'als burger' doen?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 158 159 160 161 162
Fragmenten uit reportages zoals <i>Low impact man</i>, <i>Groenland</i>, <i>Plan B</i>, ... bekijken en bespreken: - welke tips vind je zelf haalbaar? - vraagt dit veel tijd? - vraagt dit veel moeite? - vraagt dit investering?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 160 161
De Eigen Kweek Kwis doen op: www.lne.be/campagnes/eigen-kweek/duurzame-voeding/kwis: - wat weet je al over duurzame voeding? - wat doe je zelf? + heb je een groentetuin? + koop je seizoengroenten?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 160 161

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Op de website http://www.lne.be/campagnes/eigen-kweek van het departement leefmilieu, natuur en energie staan ook recepten, een maaltijdkiezer, een kalender met seizoengroenten,...		
Een spreker uitnodigen die het heeft over genetisch gemanipuleerde gewassen .	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	157 158
Laat de cursisten vooraf vragen bedenken.	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Kennismaken met FairTrade-producten door een bezoek te brengen aan een wereldwinkel.	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	158 159
Maak vooraf met de cursisten een mindmap over wat eerlijke handel bij hen oproept.	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
Een onthoudposter maken over afvalarm winkelen met tips als: - koop hoeveelheden die passen voor je gezinssituatie - vermijd individueel verpakte voedingswaren - koop een herbruikbare winkeltas - kies voor kraantjeswater	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 160 161 162
Een compostmeester uitnodigen of op bezoek gaan naar het recyclagepark/containerpark: - een compostvat leren gebruiken - tips om gemakkelijk te sorteren	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 160 161 162
Laat cursisten vooraf vragen/bedenkingen formuleren rond composteren/sorteren/recycleren die ze kunnen aftoetsen tijdens het bezoek.		
Een bezoek brengen aan een verbrandingsoven of op internet informatie opzoeken over hoe afval verwerkt kan worden tot energie.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren De cursist gaat respectvol om met de natuur	157 158 160 161 162
Hou een brainstorm over wat met afval kan gebeuren (verbranden, recycleren, storten...). Laat cursisten hierin een volgorde aanbrengen om zo te komen tot de ladder van Lansink.		
Een groepsdiscussie voeren over de vraag: "Zijn je gezondheid	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
en het milieu waarin je woont sterk verbonden?"	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
Een bezoek brengen aan een natuurdomein (+ bezoekerscentrum) met gids.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
Organiseer de uitstap met het openbaar vervoer. Vraag de gids regelmatig de link te leggen naar duurzame ontwikkeling.	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
 (05) Vraag cursisten of ze het domein ook mooi vinden	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
(Online) foto's bekijken van de evolutie van de eigen stad of gemeente, maar ook van het Amazonewoud, gletsjers, de Noordpool, ...	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
- wat zijn de verschillen?	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
- wat is daarvan de oorzaak?	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
- wat kan eraan gebeuren?	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
- wat kan je zelf doen?		
Gebruik concreet beeldmateriaal uit de Together-module <i>Duurzame mobiliteit</i> om de impact van transport op het milieu te analyseren (www.together-eu.org).		
De quiz en oefeningen uit het educatief pakket Troubled Waters (http://greenbelgium.org) doen over de internationale problematiek van water en ontwikkeling.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
Het pakket bevat een docentenhandleiding, een boekje 'Alle water van de wereld', een dvd met 2 filmpjes, foto's, posters, werkbladen...	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
In groep nadenken over hoe het is gesteld met ons leefmilieu en over het belang van een duurzame samenleving.	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
Selecteer fragmenten uit <i>The eleventh hour, An inconvenient truth of Age of Stupid</i>	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te	161

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Informatie opzoeken over de ecologische voetafdruk. Laat cursisten informatie opzoeken in artikels, via internet, ... De eigen voetafdruk berekenen kan op http://wwf-footprint.be/nl, http://www.ecolife.be/bereken-je-ecologische-voetafdruk, http://www.wwf.be/NL/wat-doet-wwf/impact-verminderen/de-staat-planeet/bereken-je-voetafdruk/, ... (09) Sta stil bij de mogelijkheden van het internet	verbeteren De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 158 159 161
Een groepsgesprek voeren over groene energie (zonnepanelen, ...): - wat roept groene energie bij je op? - welke alternatieve manier(en) van energie opwekken ken je? - is groene energie altijd alternatieve energie?	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	157 158 160
Oplijsten en afwegen van voor- en nadelen van groene energie: - voor het milieu - voor de (leefbaarheid van de) omgeving - voor je eigen portemonnee - voor de leverancier (17) Onderstreep dat groene energie het milieu minder belast	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	157 158 160 161
Een energiescan laten uitvoeren van het leslokaal of –gebouw - waar wordt energie bespaard? - waar gaat energie verloren? - wat betekent het energielabel op een elektrisch toestel? - wat kan hieraan gebeuren? - hoeveel gaat dat kosten? - wat zou de scan opleveren in de eigen woning? Hoe kan je een energiescan voor je woning aanvragen? - wil je zelf dingen anders gaan doen? Informeert je bij energiesnoeiërs in de klas of surf met de cursisten naar www.energiesparen.be.	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	158 160 161
Bedenken wat de opties zijn als je verwarmingsketel op mazout stuk gaat:	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- het toestel laten herstellen - een nieuwe kopen en al dan niet veranderen van energiebron - bekijken of dit niet het moment is om van leverancier te veranderen	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Op www.premiezoeker.be opzoeken welke premies bestaan voor de eigen situatie.	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
Een klasdiscussie voeren over hoe het leefpatroon verandert als het inkomen verandert, bv.: - veranderen van werk - werkloosheid - ziekte	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159
	De cursist maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	160
	De cursist zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	161
	De cursist gaat respectvol om met de natuur	162
Verbanden zoeken tussen duurzame samenleving en economie ; zicht krijgen op het productieproces van natuurlijke en industriële producten: - fasen in een productieproces - gebruik van energiebronnen en materialen - (voedsel)kilometers - gebruik van verpakkingsmaterialen - keuze van teelt- en productiemethoden en gevolgen voor ontwikkeling en milieu - kiezen voor milieuvriendelijke oplossingen (vervoermiddelen die niet vervuilen of duur zijn, seizoenproducten, de korte keten, ...) - globalisering: wat is het en wat zijn effecten? - de rol van multinationals en internationale bedrijven - delokalisatie van bedrijven naar lageloonlanden - alternatieven zoals fairtrade - andersglobalisten - banken en geld: - hoe werken Wallstreet en de grondstoffenbeurzen in Londen? - Wereldbank en IMF - de rol van banken en ratingbureaus - wat en waarom van ethisch bankieren	De cursist illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	157
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	158
	De cursist herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	159

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- Tobintaks Voorzie informatie uit kranten, boeken, magazines, folders, internet, tv, ... Hou eerst een klassikale brainstorm, noteer ideeën op het bord; laat cursisten vervolgens hierover in kleine groepjes informatie zoeken en achteraf voorstellen aan de groep.		

4.2. Slim op weg (M BE G 096)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Een woordenwolk maken over vervoer: - wat is positief of negatief? - komen ervaringen overeen? - hoe stellen de media vervoer voor: stappen, fietsen, privévervoer, openbaar vervoer?	De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	151 152 155
Verkeerservaringen delen in een groepsgesprek, vertellen, tekenen of neerschrijven.	De cursist lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig	150 151 152
Een verkeersquiz spelen: www.degroteverkeersquiz.be + stilstaan bij nieuwigheden en veranderingen in het verkeersreglement	De cursist lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist past de verkeersregels toe De cursist houdt rekening met andere weggebruikers	150 151 153 154
Verkeersborden en voorrangsregels combineren met foto's van verkeerssituaties. Gebruik de Together-module <i>Veilig fietsen</i> (www.together-eu.org).	De cursist past de verkeersregels toe De cursist houdt rekening met andere weggebruikers	153 154
Uit verschillende vervoersopties de beste keuze selecteren om: - boodschappen te doen - kinderen naar school te brengen - te gaan werken - vrije tijd uit te oefenen - te reizen + wat zijn voor- en nadelen van auto, trein, bus, fiets, te voet, ...? + wat is belangrijk voor jou: comfort, veiligheid, prijs, status, snelheid, gezondheid, milieu ...?	De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	151 152 155
Kiezen welk vervoersmiddel het meest efficiënt is om naar het werk, een opleiding, een voorstelling, een afspraak of een feest te	De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig	151 152

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
gaan (liefst een authentieke situatie nemen): - rekening houden met vertrek- en aankomstuur - zo weinig mogelijk overstappen voorzien - eigen vervoer of openbaar vervoer kiezen? + komt de VDAB of de werkgever tussen in de kosten?	De cursist houdt rekening met andere weggebruikers De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	154 155
Vergelijken welk vervoersmiddel in de eigen situatie het goedkoopst is voor verschillende bestemmingen: - heb je korting? - heb je een auto of een fiets? + krijg je premies om je naar het werk of een opleiding te verplaatsen? + kies je voor een jaar- of een maandabonnement als je dit moet voorschieten? - kan je goed stappen? - hoe ver is de dichtste bushalte? - hoe ver is het dichtste treinstation? + denk je bij goedkoopst ook aan de milieukost van sommige vervoersmiddelen?	De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	152 155
 (10) Ondersteun het numeriek vermogen		
Een uitstap voorbereiden : - het traject verkennen - rekening houden met weersomstandigheden (www.buienradar.be) - dienstregeling en tabellen van openbaar vervoer raadplegen - tarieven beoordelen (o.a. aanbiedingen) - treinticket online kopen - busticket in verkooppunt halen - kaarten, routeplanners en internet raadplegen - uitstippelen met Google Maps en www.slimweg.be - fiets- en wandelknooppunten gebruiken (ook www.fietsnet.be en www.knooppunter.com) - internationale reizen boeken (met vliegtuig, TGV, boot,...)	De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	151 152 155
Gebruik de Together-module <i>Openbaar vervoer</i> (www.together-eu.org).		

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
 (13) Faciliteer het samenwerken van cursisten		
Een route uitstippelen van het centrum naar een andere plaats in de stad (bv. de markt) en deze route te voet afleggen. Volg voor de heen- en de terugweg een andere route.	De cursist lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties De cursist past de verkeersregels toe De cursist houdt rekening met andere weggebruikers	150 153 154
Een fietstocht uittekenen + aandacht hebben voor de plaats van de fietser in het verkeer Gebruik www.fietsnet.be	De cursist lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist past de verkeersregels toe De cursist houdt rekening met andere weggebruikers De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	150 151 153 154 155
Een uitstap organiseren met de tram, de bus of de metro - het rittenschema begrijpen - de dienstregeling gebruiken - het netplan interpreteren - een belbus bestellen en gebruiken - het meest geschikte tarief vinden + hoe vond je de uitstap met de tram, de bus of de metro?	De cursist lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig De cursist past de verkeersregels toe De cursist houdt rekening met andere weggebruikers De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	150 151 152 153 154 155
Laat cursisten werken met folders, maar ook met de website(s). De stationsomgeving van het dichtstbijzijnde station tekenen: - waar tickets kopen of informatie vragen? - waar zijn de perrons? - waar zijn de toiletten? - waar zijn er winkels? - waar is de post? - waar komen bussen, trams of metro's? + de trein nemen (bv. met de Keycard)	De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig	152
In folders over vervoersonkosten of informatie op het internet antwoorden zoeken op deze vragen: - waar heb ik als werknemer recht op? - wat is het verschil tussen dienstverplaatsingen en woon-werkverkeer? - waarin komt de werkgever tussen en wat is mijn aandeel? + heb ik inspraak in gevraagde dienstverplaatsingen? - is er een verschil in vervoersmiddelen? + overweeg ik een ander vervoersmiddel te gebruiken?	De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	151 152 155

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- ben ik steeds verzekerd onderweg naar het werk en tijdens dienstverplaatsingen? + wie kan meer informatie geven? + wat zijn de juiste kanalen voor info hieromtrent? (09) Ondersteun cursisten in het zoeken op internet		
Een alternatieve route uitstippelen bij wegversperring in het verkeer (wegenwerken, ramp, wielervedstrijd, manifestaties,...)	De cursist lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties De cursist gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig De cursist past de verkeersregels toe De cursist houdt rekening met andere weggebruikers De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	150 151 153 154 155
De weg duidelijk uitleggen aan anderen en daarbij: - observeerbare en permanente herkenningspunten selecteren - gevaarlijke en moeilijke punten op de route aangeven - gestructureerd uitleggen - een route uittekenen Gebruik de Together-module <i>Veilig stappen</i> (www.together-eu.org). (01) Wijs cursisten op ontwikkelkansen in hun communiceren	De cursist lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties De cursist past de verkeersregels toe De cursist houdt rekening met andere weggebruikers De cursist gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	150 153 154 155

4.3. Kaart (M BE G 097)

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Schematisch voorstellen wat je ziet: eerst gewoon en daarna vanuit vogelperspectief. Laat cursisten op een stoel of op een tafel gaan staan.	De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	106
Voorwerpen (een tas, een glas, een bord, ...) eerst gewoon en dan in bovenaan zicht tekenen: - op welke manier verschillen de tekeningen?	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	103 106
Schematische voorstellingen van plaatsen in het centrum matchen met foto's van die plaatsen. + op een plattegrond aanduiden waar die foto's genomen zijn	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond	103 106 148
Manieren bedenken om namen van afgebeelde personen op een foto weer te geven : - met ondertekening bij de foto (van links naar rechts) - met pijltjes - met een legende Gebruik foto's met bekende personen (het koningshuis, beroemdheden) of maak eerst een foto van de groep. + ingaan op de legende bij kaarten	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
Iemand door het lokaal of het centrum leiden met instructies als: links, rechts, vooruit, achteruit, ... Gebruik de Together-module <i>Veilig fietsen</i> of <i>Veilig stappen</i> (www.together-eu.org)	De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	149
Voorwerpen met behulp van een plattegrond terugvinden . Een cursist duidt een plaats aan op een plattegrond van het centrum, een tweede cursist legt een voorwerp op die plaats en een derde cursist haalt het voorwerp op, enkel op basis van de tekening van cursist één. - waarom lukte de oefening wel of niet?	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 149
Een plattegrond tekenen van het lokaal, het centrum of de eigen	De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	106

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
woning: 1. maak gebruik van foto's 2. Oriënteer met de zon (waar zie je de zon 's morgens opkomen? ...)	De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	149
Een plattegrond tekenen vanop een hoogte (bv. Sint-Romboutstoren in Mechelen) en die vergelijken met: - een stadsplan - het plan op een toeristische folder - historische kaarten - luchtfoto's Let op! Cursisten moeten fit genoeg zijn om de toren te beklimmen. (05) Onderstreep dat mooie kaarten vaak beter leesbaar zijn	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	103 106
Nummers van luisterfragmenten op een blinde kaart van de buurt noteren (in invulblokjes) (bv. Consciencewandeling in Halle). + de wandeling doen	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 148 149
Vaak voorkomende symbolen en kleuren (bv. blauw voor water) op kaarten combineren met hun betekenis en gebruik maken van de legende.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 106 124
Verschillende soorten kaarten bekijken en de voor- en nadelen bespreken. + in welke situatie kies je voor welke kaart en waarom?	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 106 124 149
Informatie opzoeken (in toeristisch kantoor, de bibliotheek of op internet) over aangeduide bezienswaardigheden op het plan van een ongekende plaats om die plaats kort voor te stellen aan de groep - hoe heb je je stuk voorbereid? - hoe heb je het ter plaatse gedaan? - wat vond de groep ervan? - was je zelf tevreden? - wat zou je de volgende keer anders doen? (06) Laat cursisten verschillende bronnen verkennen	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 124

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Kaarten met verschillende schaalgrootte vergelijken 1. laat cursisten op Google Maps in- en uitzoomen en twee kaarten met een verschillende schaalgrootte afdrukken en naast elkaar leggen. 2. laat cursisten met Google Maps de eigen woning zoeken en bekijken. (10) Ondersteun het rekenen	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 124
Van een route op een plan inschatten hoe lang ze is en hoelang je dan onderweg bent. + stilstaan bij de schaal	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond	103 106 124 148
Tijdens een wandeling of fietstocht op verschillende momenten de kaart juist oriënteren: - met kompas - met oriëntatiepunten - stand van de zon	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 106 148 149
Een wandelzoektocht doen (bv. de Mercatortocht in Sint-Niklaas) of een stadsspel spelen. Biedt de nodige ondersteuning indien de wandeltocht gebruik maakt van gps of gsm. (03) Moedig cursisten aan om de bestemming te bereiken	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 124 148 149
Een wandeling in de omgeving uitstippelen op een kaart en daarna de wandeling maken en achteraf nagaan of de geplande route gevolgd werd. Laat één cursist de wandeling volgen op een gps.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond	103 148
Tijdens een wandeling in een stad of op het platteland elk om beurt de groep gidsen. Spreek vooraf af dat cursisten elkaar niet helpen, tenzij die cursist daar zelf om vraagt.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist volgt een route aan de hand van een plattegrond De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 148 149
Op internet opzoeken hoeveel en welke landen lid zijn van de Europese Unie en in een atlas opzoeken wat de hoofdsteden van die landen zijn.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist toont het verband aan tussen klimaat, milieu en leefgewoonten	103 104

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Verschillende opdrachten (alleen of in groepjes) met de gps uitvoeren, bv.: - een bestemming invoeren - je thuisadres invoeren - een alternatieve route vragen bij een obstructie of wegomlegging - de gps op nachtwoergave zetten - het volume aanpassen - nagaan of de gps-kaarten nog actueel zijn Laat cursisten stappenplannen maken en uitvoeren.	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm De cursist zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	103 124 149
Weerkaarten uit verschillende kranten vergelijken: - zal het morgen regenen? - welke minimum- en maximumtemperaturen verwacht je? - in welke richting waait de wind morgen (+ schaal van Beaufort)? + welke symbolen op verschillende kaarten betekenen hetzelfde?	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
In een atlas de plaatsen opzoeken waar actuele nieuwsfeiten zich afspelen. Gebruik een krant van de dag.	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
Domino spelen (op de kaarten staan links werelddelen of landen en rechts de contouren van die werelddelen of landen).	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
Via Google Afbeeldingen een afbeelding van de aarde zoeken waarop België aangeduid kan worden.	De cursist leest kaarten en plattegronden	103
 (09) Ondersteun cursisten die minder ICT-vaardig zijn Na het zien van fragmenten uit het nieuws die ingeleid worden met een situering van waar het feit zich afspeelt (vaak een draaiende wereldbol), die plaatsen zoeken op een wereldbol. Laat cursisten dit ook nadoen op <i>GoogleEarth</i> (neem ook een kijkje op de maan en op Mars).	De cursist leest kaarten en plattegronden De cursist interpreteert de informatie op een beeldscherm	103 124
Nagaan met welke aardrijkskundige omstandigheden op andere plaatsen van de wereld je rekening moet houden: - wanneer bel of skype je best naar familie in het (verre) buitenland?	De cursist leest kaarten en plattegronden	103

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- welk klimaat is het ginder? - hoe laat wordt het er licht en donker (poolnacht, middernachtzon, ...)? + stilstaan bij tijds- en klimaatzones		
Een bezoek aan een sterrenwacht voorbereiden en brengen. Laat cursisten vooraf informatie opzoeken op het internet en vragen opstellen.	De cursist leest kaarten en plattegronden	103

4.4. Rijbewijs (M BE 098)

Maak gebruik van het theorieboek *Wees wegwijs: op weg naar rijbewijs B* (versie BuSO), het oefenboek *Autorijden van A tot Z* en oefeningen op www.soundandvision.be, www.weeswegwijs.be en www.gratisrijbewijsonline.be.

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
Bij aanvang van een nieuwe les of hoofdstuk aan de hand van de titel voorspellen wat aan bod gaat komen . + wat weet je daar al over?	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
In de omgeving interessante verkeerssituaties (eventueel ook verkeersborden) tekenen en analyseren. Als huiswerk kan je cursisten vragen verkeerssituaties in hun eigen buurt te tekenen of te fotograferen en erover verslag uit te brengen in de les.	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Allerlei verkeerssituaties naspelen , bv.: - op een speelmat met miniatuurauto's en -verkeersborden - met magneetauto's op een geprojecteerde wegsituatie op een whiteboard - door met tafels kruispunten te vormen en zelf bestuurder te spelen - door aanduidingen te maken op de vloer en zelf bestuurder te spelen - met het programma <i>Gynzy</i> Je kan met de cursisten ook naar een verkeerspark in de buurt gaan.	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Verkeersborden sorteren in gevaarsborden, verbodsborden, gebodsborden en informatieve borden op basis van vorm en kleur.	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Foto's van veel voorkomende handelingen of manoeuvres met de auto in de juiste volgorde leggen , bv.:	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- inhalen - in- of uitstappen		
Moelijke woorden met de juiste foto matchen in een memory-spel. Laat cursisten een persoonlijke moeilijke-woordenlijst aanleggen	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Ren-je-rot spelen met rijbewijsmeerkeuzevragen. Cursisten geven hun keuze aan door achter stoel A, stoel B of stoel C te gaan staan. Je kan ook cursisten kaartjes laten opsteken.	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
In kleine groepjes bij verschillende rij scholen informatie vragen over de praktische rijopleiding: - wie gaat naar welke rij school? - welke vragen wil je stellen? + in grote groep de rij scholen vergelijken	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Voor- en nadelen naast elkaar zetten i.v.m. bv.: - voorlopig rijbewijs met of zonder begeleider + durf je al alleen rijden?	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
In een auto het dashboard en de automechaniek bekijken: - wat zie je? - waarvoor dient het? - wanneer gebruik je dat? - heb je dat vaak nodig?	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Autopapieren en –toebehoren meebrengen en selecteren wat verplicht is en wat niet, bv.: - rijbewijs - verzekeringspapieren - Europees aanrijdingsformulier - een fles water - een verbanddoos - een brandblusser - alcoholtest - fluovest - antivriesmiddel - een ijskrabber - een handsfree-gsm-kit	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
In een eenvoudig Exceldocument de elementen die de kostprijs	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch	156

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
van een auto bepalen invullen: - aankoopprijs + meerprijs lening - verzekering - verkeersbelasting - brandstof - (vier)jaarlijkse keuring - in verkeersstelling en nummerplaat - onderhoud + wat kan ik zelf doen? Gebruik de Together-module <i>Eco-driving</i> om dieper in te gaan op de kosten van autorijden (www.together-eu.org).	rijexamen	
Voorbeeldexamenvragen analyseren: - wat zie je op de foto? - wat is de vraag? - wat zijn de antwoorden? - waar kan je de informatie opzoeken? - wat betekent deze info? - welk antwoord is dan het juiste?	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Een top vijf maken van tips om de meerkeuzevragen van het rijexamen vlot te beantwoorden, bv.: - goed kijken naar de foto - eerst bedenken wat je over de situatie weet - belangrijke woorden in de vraag en de antwoorden zoeken - de vraag en de antwoorden in eigen woorden vertalen - je afvragen waarom je denkt dat een antwoord het juiste is Maak nadien met de cursisten een onthoudfiche.	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Een associatiewolk maken over examens afleggen : - faalangst en hoe je dat kan aanpakken - stress en zenuwen - wat kan er fout gaan en hoe kan je dat aanpakken (bv. wat als de computer niet mee wil?) (03) Benadruk het belang van doorzetten om te slagen	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Uitproberen welke oefenmogelijkheden het best passen bij de eigen leerstijl, het gemoed en de eigen leermogelijkheden:	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- oefenen op papier - oefenen op PC - oefenen op PC met ingesproken vragen - kaartjes leggen - uitleggen aan mekaar - de situatie tekenen - meerkeuzevragen op papier maken - video bekijken - werken aan moeilijke woorden begrijpen met visuele ondersteuning of een woordenboek - alleen werken - per twee werken (11) Laat cursisten ook manieren die voor hen nieuw zijn uitproberen		
Een individuele studieplanning per week of per maand opstellen: - hoeveel tijd heb je nodig? - wat zijn rustige momenten? - studeer je best 's morgens of 's avonds? - hoelang kan je geconcentreerd bezig zijn? - maak je gebruik van het Openleercentrum? + reserveer je tijdig je computer? - voorzie beloningsmomenten - voorzie momenten om te kijken of je op schema zit (14) Stimuleer cursisten om het eigen leren in handen te nemen	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Op een kopie van de inhoudstafel van het handboek aanduiden wat goed, minder goed of niet gekend is. + je studieplanning daaraan aanpassen	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156
Via een zelfscorelijst (van 'ik ga volledig akkoord' tot 'ik ga helemaal niet akkoord') stilstaan bij de eigen mogelijkheden: - ik begrijp de uitleg (in het Nederlands) in de les - ik begrijp moeilijke woorden die met het rijbewijs te maken hebben - ik begrijp de vragen en de antwoorden van oefeningen	De cursist bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	156

4. Leeractiviteiten – Leerplandoelen – Eindtermen

Leeractiviteit	Eindterm	Eindterm
- ik kan de vragen binnen de voorziene tijd oplossen - ik heb voldoende tijd om thuis te oefenen - ik durf vragen stellen aan de lesgever - ik stel vragen aan medecursisten + wat zijn mijn goede punten? + wat zijn mijn werkpunten? Geef cursisten feedback op hoe ze de lijst invullen. Soms is er sprake van zelfoverschatting of zelfonderschatting.		

5. Bijlagen

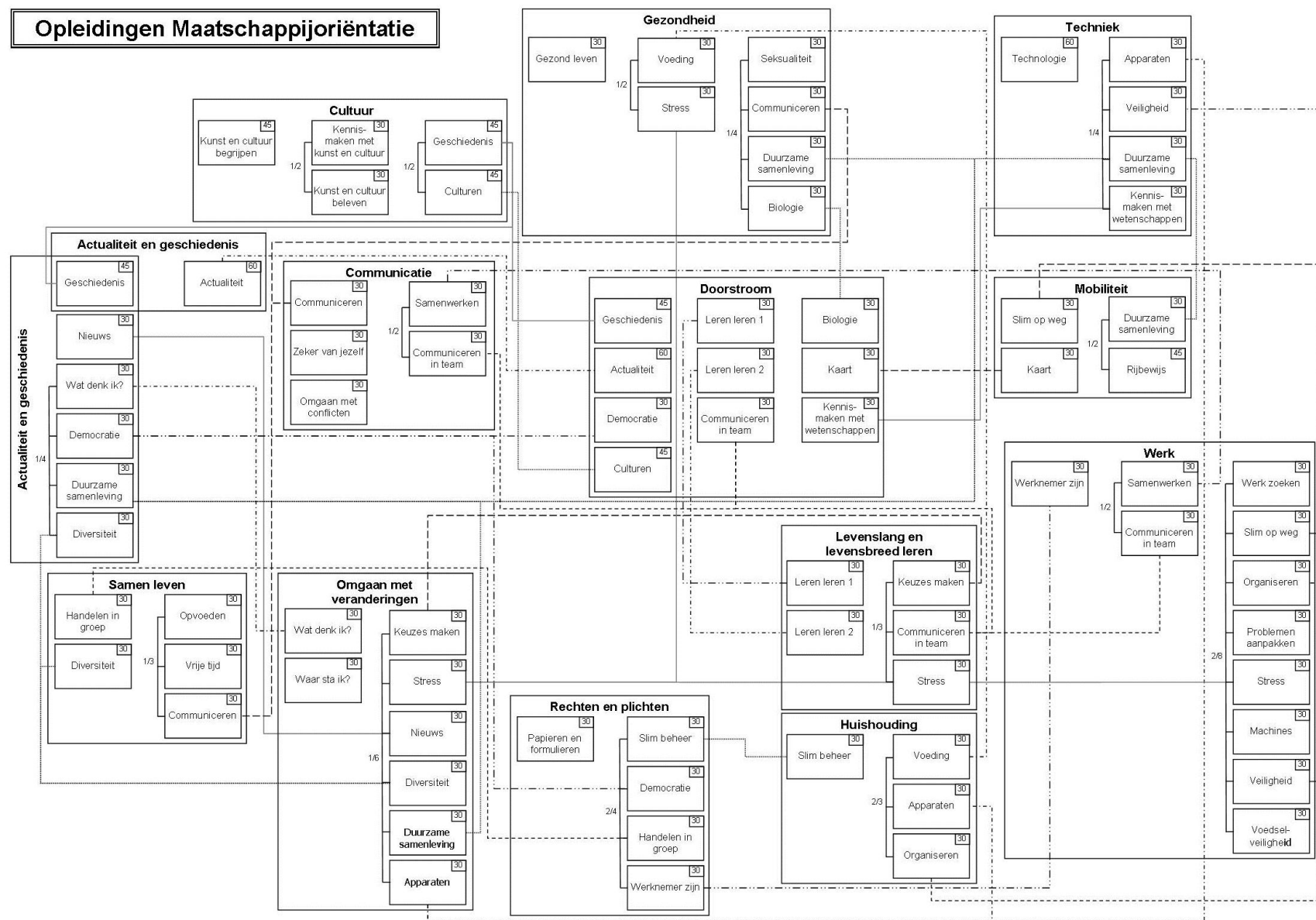
5.1. Bijlage 1: Overzicht modules en opleidingen

LEERGEBIED MO		OPLEIDINGEN(certificaten)																
MODULES (deelcertificaten)			AO BE 016	AO BE 020	AO BE 021	AO BE 022	AO BE 023	AO BE 024	AO BE 025	AO BE 026	AO BE 027	AO BE 028	AO BE 029	AO BE 030	AO BE 031	AO BE 032		
M BE 051	Module Nederlands - Eindniveau 1	■																
M BE 076	Onderzoek naar kansarmoede-ervaringen	■																
M BE G 085	Communiceren		■	□				□										
M BE 086	Zeker van jezelf		■															
M BE 087	Omgaan met conflicten		■															
M BE G 088	Samenwerken		□													□		
M BE G 089	Communiceren in team		□										□	■	□			
M BE 090	Gezond leven			■														
M BE G 091	Voeding			□		□												
M BE G 092	Stress			□								□	□			□		
M BE 093	Seksualiteit			□														
M BE G 094	Duurzame samenleving			□	□		□		□			□						
M BE G 095	Biologie			□										■				
M BE G 096	Slim op weg				■											□		
M BE G 097	Kaart				■									■				
M BE 098	Rijbewijs				□													
M BE G 099	Slim beheer					■					□							
M BE G 100	Apparaten					□	□					□						
M BE G 101	Organiseren					□										□		
M BE 102	Technologie						■											
M BE G 103	Veiligheid						□									□		
M BE G 104	Kennismaken met wetenschappen						□							■				
M BE G 105	Handelen in groep							■			□							
M BE G 106	Diversiteit							■	□			□						
M BE 107	Opvoeden							□										
M BE 108	Vrije tijd							□										
M BE G 109	Geschiedenis								■	□				■				
M BE G 110	Actualiteit								□					■				
M BE G 111	Nieuws								□			□						
M BE G 112	Wat denk ik?								□			■						

LEERGEBIED MO		OPLEIDINGEN(certificaten)	Voortraject EDAS																
			AO BE 016	AO BE 020	AO BE 021	AO BE 022	AO BE 023	AO BE 024	AO BE 025	AO BE 026	AO BE 027	AO BE 028	AO BE 029	AO BE 030	AO BE 031	AO BE 032			
MODULES (deelcertificaten)																			
M BE G 113	Democratie									☐		☐				☒			
M BE 114	Kunst en cultuur begrijpen										☒								
M BE 115	Kennismaken met kunst en cultuur										☐								
M BE 116	Kunst en cultuur beleven										☐								
M BE G 117	Culturen										☐					☒			
M BE 118	Papieren en formulieren											☒							
M BE G 119	Werknemer zijn											☐					☒		
M BE 120	Waar sta ik?												☒						
M BE G 121	Keuzes maken												☐	☐					
M BE G 122	Leren leren 1													☒	☒				
M BE G 123	Leren leren 2													☒	☒				
M BE 124	Werk zoeken																☐		
M BE 125	Problemen aanpakken																☐		
M BE 126	Machines bedienen																☐		
M BE 127	Voedselveiligheid																☐		

☒	verplicht te volgen module voor het behalen van een certificaat
☐	keuzemodule voor het behalen van een certificaat

5. Bijlagen

5.2. Bijlage 2: Sleuteldoelen

01	Communicatief vermogen • brengt belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk
02	Creativiteit • ontwikkelt oplossingen en voert ze uit
03	Doorzettingsvermogen • blijft, ondanks moeilijkheden, een doel nastreven
04	Empathie • houdt rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen
05	Esthetische bekwaamheid • ervaart schoonheid • creëert schoonheid
06	Exploreren • benut leerkansen in diverse situaties • verwerft en verwerkt informatie
07	Flexibiliteit • gaat om met wisselende eisen en omstandigheden
08	Kritisch denken • stelt gegevens, handelwijzen ter discussie • weegt alternatieven af en maakt een bewuste keuze • benadert onderwerpen vanuit verschillende invalshoeken
09	Mediawijsheid • gebruikt alert en kritisch ICT en media
10	Numeriek vermogen • hanteert numerieke gegevens
11	Open en constructieve houding • staat open voor nieuwe ontwikkelingen en veranderingen • neemt initiatief
12	Respect • gedraagt zich respectvol • handelt discreet in situaties die dat vereisen
13	Samenwerken • draagt bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen • evalueert de samenwerking en de resultaten ervan
14	Verantwoordelijkheid • neemt verantwoordelijkheid op voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving
15	Zelfbeeld • evalueert de eigen sterke en zwakke punten • toont een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen • verbetert eigen leren en presteren
16	Zelfredzaamheid • doet een beroep op maatschappelijke diensten en instellingen • maakt gebruik van de gepaste kanalen om zijn vragen, problemen, ideeën of meningen kenbaar te maken
17	Zorgvuldigheid • stelt kwaliteitseisen aan het eigen werk en aan dat van anderen
18	Zorgzaamheid

5. Bijlagen

	• gaat om met verscheidenheid • draagt zorg voor de toekomst van zichzelf en van de ander
--	---

5.3. Bijlage 3: Opleidingsprofiel

**Basiseducatie
LEERGEBIED
Maatschappijoriëntatie (MO)**

**Opleiding
Mobiliteit
AO BE 022**

Inhoud

1	Opleiding	53
1.1	Relatie opleiding – referentiekader	53
1.2	Inhoud	53
1.3	Certificering	53
1.4	Niveau	53
1.5	Duur	53
1.6	Plaats van de opleiding in de basiseducatie (Raamwerk)	54
1.7	Modules	54
1.8	Leertraject	55
2	Eindtermen van de opleiding	56
2.1	Cluster 4 – Lerende samenleving	56
2.2	Cluster 5 – Techniek	56
2.3	Cluster 7 – Mobiliteit	56
2.4	Cluster 8 – Omgeving en duurzame samenleving	56
2.5	Afbakening	56
3	Modules	57
3.1	Module Slim op weg (M BE G 096)	57
3.1.1	Situering van de module in de opleiding	57
3.1.2	Instapvereisten voor de module	57
3.1.3	Studieduur	57
3.1.4	Eindtermen	57
3.2	Module Kaart (M BE G 097)	58
3.2.1	Situering van de module in de opleiding	58
3.2.2	Instapvereisten voor de module	58
3.2.3	Studieduur	58
3.2.4	Eindtermen	58
3.3	Module Duurzame samenleving (M BE G 094)	59
3.3.1	Situering van de module in de opleiding	59
3.3.2	Instapvereisten voor de module	59
3.3.3	Studieduur	59
3.3.4	Eindtermen	59
3.4	Module Rijbewijs (M BE 098)	60
3.4.1	Situering van de module in de opleiding	60
3.4.2	Instapvereisten voor de module	60
3.4.3	Studieduur	60
3.4.4	Eindtermen	60

1 Opleiding

1.1 Relatie opleiding – referentiekader

De opleiding Maatschappijoriëntatie Mobiliteit is opgebouwd aan de hand van een relevante selectie van eindtermen uit de Matrix MO (zie deel 2). Deze matrix bevat de eindtermen die werden ontwikkeld voor het leergebied Maatschappijoriëntatie in de basiseducatie. De eindtermen MO zijn gebaseerd op volgende referentiekaders:

Lager onderwijs	ET wereldoriëntatie (versie 01/09/2010)
1 ^{ste} graad so A-stroom	Vakoverschrijdende ET (versie 01/09/2010) ET geschiedenis ET aardrijkskunde ET natuurwetenschappen (versie 01/09/2010) ET techniek (versie 01/09/2010)
1 ^{ste} graad so B-stroom	OD MAVO OD natuurwetenschappen (versie 01/09/2010) OD techniek (versie 01/09/2010)

Voor de afbakening van de eindtermen voor de basiseducatie werden de descriptorelementen van de Vlaamse kwalificatiestructuur gehanteerd. Het geheel van de eindtermen van de basiseducatie situeert zich op niveau VKS 2. De afbakening van de geselecteerde eindtermen voor deze opleiding wordt zowel in deel 2 als in deel 3 weergegeven.

De opleiding Mobiliteit voorziet een aantal dwarsverbindingen met andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie in de vorm van gemeenschappelijke modules. Zo komt de module **Slim op weg** voor als keuzemodule in de opleiding Werk en de module **Kaart** is een module in de opleiding Doorstroom. De module **Duurzame samenleving** komt eveneens als keuzemodule voor in de opleidingen Gezondheid, Techniek, Actualiteit en geschiedenis en Omgaan met veranderingen. Deze bruggetjes zijn er om cursisten te stimuleren andere opleidingen in het leergebied Maatschappijoriëntatie aan te vatten en het verband tussen de verschillende opleidingen duidelijk te maken.

1.2 Inhoud

De opleiding Mobiliteit behandelt leervragen rond mobiliteit en verkeer in het algemeen, openbaar vervoer, kaartlezen, veiligheid en duurzaamheid. Twee modules vormen de kern van de opleiding. Het gaat ten eerste over de module **Slim op weg**. Deze module gaat over verschillende vervoersmiddelen, openbaar vervoer, verkeersregels en rekening houden met andere weggebruikers. De tweede kernmodule is de module **Kaart**. In deze module oefenen cursisten met allerlei kaarten en plattegronden. Ook digitale hulpmiddelen om een bestemming te bereiken worden behandeld. Naast de twee kernmodules kiest de cursist tussen twee modules: **Duurzame samenleving** of **Rijbewijs**. Waar de tweede module zich expliciet richt naar cursisten die zich willen voorbereiden op het afleggen van theoretisch rijexamen, richt de eerste module zich veeleer op cursisten ofwel het theoretisch rijbewijs reeds bezitten of dit perspectief niet hebben. Beide opties zijn evenwaardig omdat het doel van de opleiding zich efficiënt verplaatsen is. Of dit al dan niet met de eigen wagen gebeurt, maakt geen verschil. Beide keuzemodules leiden samen met de twee basismodules naar het certificaat van de opleiding.

1.3 Certificering

De opleiding leidt tot het certificaat “MO – Mobiliteit” in de basiseducatie.

1.4 Niveau

Basiseducatie

1.5 Duur

90 of 105 lestijden, afhankelijk van de keuze tussen de modules Duurzame samenleving en Rijbewijs

5. Bijlagen

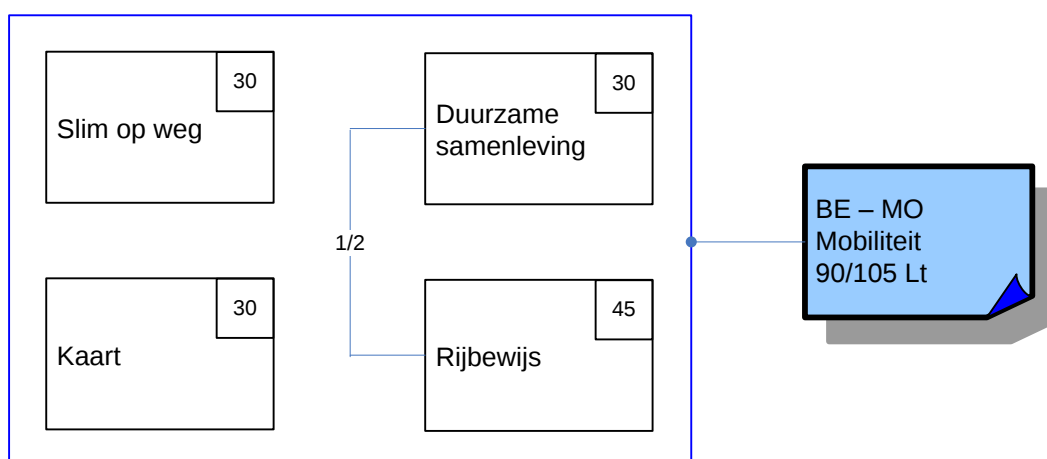
1.6 Plaats van de opleiding in de basiseducatie (Raamwerk)

Opleiding	Code	Lestijden	Niveau	Referentie-kader	Regle-mente-ring
Nederlands (NT1)	AO BE 002	600	SO1		
Nederlands voor anderstaligen (NT2)	AO BE 003	480	R1		
Alfabetisering in het Nederlands voor anderstaligen (NT2 Alfa)	AO BE 004	960	R1		
Frans: opstap talen	AO BE 011	80	R1		
Frans: opstap TKO	AO BE 012	120	R1		
Engels: opstap talen	AO BE 013	80	R1		
Engels: opstap TKO	AO BE 014	120	R1		
Latijns schrift R1	AO BE 015	180	R1		
Maatschappijoriëntatie – Voortraject Ervaringsdeskundige in de Armoede en Sociale Uitsluiting (EDAS)	AO BE 016	420	SO1		
Wiskunde – Maatschappelijk functioneren	AO BE 017	360	BaO	Matrix Wiskunde BE	
Wiskunde – Maatschappelijk participeren	AO BE 018	450	BaO	Matrix Wiskunde BE	
Wiskunde – Doorstroom	AO BE 019	630	SO1	Matrix Wiskunde BE	
Maatschappijoriëntatie – Communicatie	AO BE 020	120	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Gezondheid	AO BE 021	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Mobiliteit	AO BE 022	90/105	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Huishouding	AO BE 023	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Techniek	AO BE 024	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Samen leven	AO BE 025	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Actualiteit en geschiedenis	AO BE 026	105	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Cultuur	AO BE 027	120	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Rechten en plichten	AO BE 028	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Omgaan met veranderingen	AO BE 029	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Levenslang en levensbreed leren	AO BE 030	90	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Doorstroom	AO BE 031	360	SO1	Matrix ET MO	
Maatschappijoriëntatie – Werk	AO BE 032	120	SO1	Matrix ET MO	
Informatie- en communicatietechnologie (ICT)	AO BE 033	190	SO1	VOET ICT	

1.7 Modules

Naam	Code	Lestijden
Slim op weg	M BE G 096	30
Kaart	M BE G 097	30
Duurzame samenleving	M BE G 094	30
Rijbewijs	M BE 098	45

1.8 Leertraject

2 Eindtermen van de opleiding

2.1 Cluster 4 – Lerende samenleving

	De cursist
BE 022 ET 103	leest kaarten en plattegronden
BE 022 ET 106	herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen

2.2 Cluster 5 – Techniek

	De cursist
BE 022 ET 124	interpreteert de informatie op een beeldscherm

2.3 Cluster 7 – Mobiliteit

	De cursist
BE 022 ET 148	volgt een route aan de hand van een plattegrond
BE 022 ET 149	zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken
BE 022 ET 150	lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties
BE 022 ET 151	gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig
BE 022 ET 152	gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig
BE 022 ET 153	past de verkeersregels toe
BE 022 ET 154	houdt rekening met andere weggebruikers
BE 022 ET 155	gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken
BE 022 ET 156	bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen

2.4 Cluster 8 – Omgeving en duurzame samenleving

	De cursist
BE 022 ET 157	Illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt
BE 022 ET 158	herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten
BE 022 ET 159	herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek
BE 022 ET 160	maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen
BE 022 ET 161	zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren
BE 022 ET 162	gaat respectvol om met de natuur

2.5 Afbakening

Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;
--	--

3 **Modules**

3.1 **Module Slim op weg (M BE G 096)**

3.1.1 **Situering van de module in de opleiding**

In de module **Slim op weg** verwerft de cursist de competenties die nodig zijn om zich vlot en efficiënt te verplaatsen. Het gaat over op tijd op de juiste plaats geraken. De cursist denkt na over verschillende mogelijkheden van eigen en openbaar vervoer om zijn mobiliteit te verhogen. Er is oog voor gevaarlijke verkeerssituaties en veiligheid. Rekening houden met andere weggebruikers en verkeersregels in het algemeen horen dan ook thuis in deze module.

3.1.2 **Instapvereisten voor de module**

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.1.3 **Studieduur**

30 lestijden

3.1.4 **Eindtermen**

Module Slim op weg	M BE G 096
De cursist	
lokaliseert gevaarlijke verkeerssituaties	BE 022 ET 150
gebruikt eigen vervoer efficiënt en veilig	BE 022 ET 151
gebruikt het openbaar vervoer efficiënt en veilig	BE 022 ET 152
past de verkeersregels toe	BE 022 ET 153
houdt rekening met andere weggebruikers	BE 022 ET 154
gebruikt de meest gepaste wijze om een plaats te bereiken	BE 022 ET 155

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

5. Bijlagen

3.2 Module Kaart (M BE G 097)

3.2.1 Situering van de module in de opleiding

In de module **Kaart** oefent de cursist met diverse kaarten en plattegronden. Hij leert onder meer een route volgen aan de hand van een plattegrond. Daarnaast komen verschillende andere hulpmiddelen om een bestemming te bereiken aan bod. Bij het gebruiken van digitale kaarten en apparaten krijgt het werken met een beeldscherm gepaste aandacht. De cursist leert oog hebben voor pictogrammen en wegaanduidingen. De weg vragen kan ook een onderdeel van de module vormen.

3.2.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.2.3 Studieduur

30 lestijden

3.2.4 Eindtermen

Module Kaart	M BE G 097
De cursist	
leest kaarten en plattegronden	BE 022 ET 103
herkent verschillende reliëf- en landschapsvormen	BE 022 ET 106
interpreteert de informatie op een beeldscherm	BE 022 ET 124
volgt een route aan de hand van een plattegrond	BE 022 ET 148
zet hulpmiddelen in om een bestemming te bereiken	BE 022 ET 149

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.3 Module Duurzame samenleving (M BE G 094)

3.3.1 Situering van de module in de opleiding

De cursist leert duurzaamheidvraagstukken bespreken. Hij heeft niet alleen respect voor de natuur, maar leert ook over de invloed van de mens op natuur en milieu. Om het thema **duurzaamheid** beter te begrijpen, gaat het daarnaast over politiek, economie, sociale thema's, armoede en technologie. De cursist gaat op zoek naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren. Hij denkt daarbij na over ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoer.

3.3.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.3.3 Studieduur

30 lestijden

3.3.4 Eindtermen

Module Duurzame samenleving	M BE G 094
De cursist	
illustreert dat de mens natuur, klimaat en milieu beïnvloedt	BE 022 ET 157
herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid tussen politieke, economische, sociale, technische en ecologische aspecten	BE 022 ET 158
herkent in duurzaamheidvraagstukken de verwevenheid met armoede- en ontwikkelingsproblematiek	BE 022 ET 159
maakt op duurzame wijze gebruik van ruimte, grondstoffen, goederen, energie en vervoermiddelen	BE 022 ET 160
zoekt naar duurzame oplossingen om zijn leefomgeving te verbeteren	BE 022 ET 161
gaat respectvol om met de natuur	BE 022 ET 162

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;

3.4 Module Rijbewijs (M BE 098)

3.4.1 Situering van de module in de opleiding

De module **Rijbewijs** richt zich op cursisten die het theoretisch rijexamen willen afleggen. De cursist oefent verkeersregels en de vereiste theoretische kennis in. Daarnaast krijgt de cursist tips om zich voor te bereiden op het examen.

3.4.2 Instapvereisten voor de module

Er zijn geen bijkomende instapvoorwaarden bovenop de algemeen geldende instapvoorwaarden van het decreet van 15 juni 2007 betreffende het volwassenenonderwijs.

3.4.3 Studieduur

45 lestijden

3.4.4 Eindtermen

Module Rijbewijs	M BE 098
De cursist	
bereidt zich voor om deel te nemen aan het theoretisch rijexamen	BE 022 ET 156

Afbakening	
Kennis - Informatie, concrete en rudimentaire begrippen en standaardprocedures uit het domein van de maatschappelijke geletterdheid begrijpen; Vaardigheden - Informatie analyseren door elementen te onderscheiden en verbanden te leggen; - Een geselecteerd aantal courante procedures bij het uitvoeren van taken toepassen; - Voorgeschreven strategieën aanwenden voor het oplossen van een beperkt aantal herkenbare concrete problemen;	Context - Handelen in een beperkt aantal vergelijkbare, eenvoudige, toegankelijke, meestal vertrouwde, courante contexten waarin een beperkt aantal factoren verandert; Autonomie - Met ondersteuning; Verantwoordelijkheid - Verantwoordelijkheid opnemen voor de gestelde handelingen;